

Слово ПРОСВІТИ

ГАЗЕТА ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЛИПЕНЬ, Ч. 7 (26) 1996 РОКУ

5

ПАТРІАРХ ВОЛОДИМИР
І ЙОГО ДОБА

12

СУЦВІТТЯ
ОЛЕНИ КОМΠΑ

14-15

ТАЄМНИЦІ
БІБЛІЙНИХ РОСЛИН

28 червня 1996 року Верховною Радою прийнята Конституція України. Відійшла в минуле радянська Конституція від 1978 року, а з нею і все те, що становило загрозу нашій незалежності, нашим національним цінностям, багатовіковим устремлінням українського народу до волі, до нового, праведного закону. Збулись пророчі слова Кобзаря — «а демось таки колись!» — діждалися! Діждалися всі ті, хто відійшов у небесну Україну з мученицьким гаслом на устах «за Україну, за її волю!» — слава героям! — це і їхнім подвигом записані в Конституцію рядки про те, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною соціально-правовою і унітарною державою.

В Україні утверджене єдине громадянство. Державним прапором України затверджено синьо-жовтий стяг із двох рівновеликих горизонтальних полос, державним гербом — Тризуб, гімн держави — «Ще не вмерла Україна...». Державною мовою України є українська мова, при цьому «держава забезпечує всесторонній розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України». Російській мові, як й іншим національним мовам, якими користуються громадяни України, гарантується вільний розвиток.

Конституція гарантує громадянам право приватної власності, в тому числі право власності на землю.

Згідно з Конституцією, український парламент зберігає назву «Верховна Рада», складається із 450 депутатів. Основною функцією Верховної Ради є прийняття законів і надання згоди на призначення президентом прем'єр-міністра, розгляд і прийняття рішень по програмі уряду, призначення і звільнення з посади за представленням президента голови Національного банку України.

Згідно з Конституцією, грошовою одиницею України є гривня, — цей пункт основного закону буде введено в дію після проведення грошової реформи.

Президент України, згідно з Конституцією, є главою держави, гарантом суверенності, територіальної цілісності і Конституції України і вибирається всенародно на 5 років. Чергові вибори Верховної Ради України відбудуться в березні 1998 року, вибори Президента — в жовтні 1999 року.

Також 28 червня Верховна Рада прийняла закон про введення в дію Конституції України. За цей закон проголосували 338 депутатів, проти — 18, утрималося 5. Леонід Кучма відмінив свій указ про проведення референдуму з питань прийняття Конституції України. Віднині в Україні є ще одне свято — 28 червня, День Конституції України. Діждалися! Сподівання народні звершені, збулися устремління українських патріотів, увінчалася тяжка праця національних трудивників протягом п'яти років незалежності. Діждалися, тож діймо, не зупиняймося, хай подесять наша сила, бо віднині ми маємо наш Основний Закон, нашу Україну, ми — великий народ, що створив свою долю і свою Конституцію, аби наприкінці XX сторіччя сказати всьому світові:

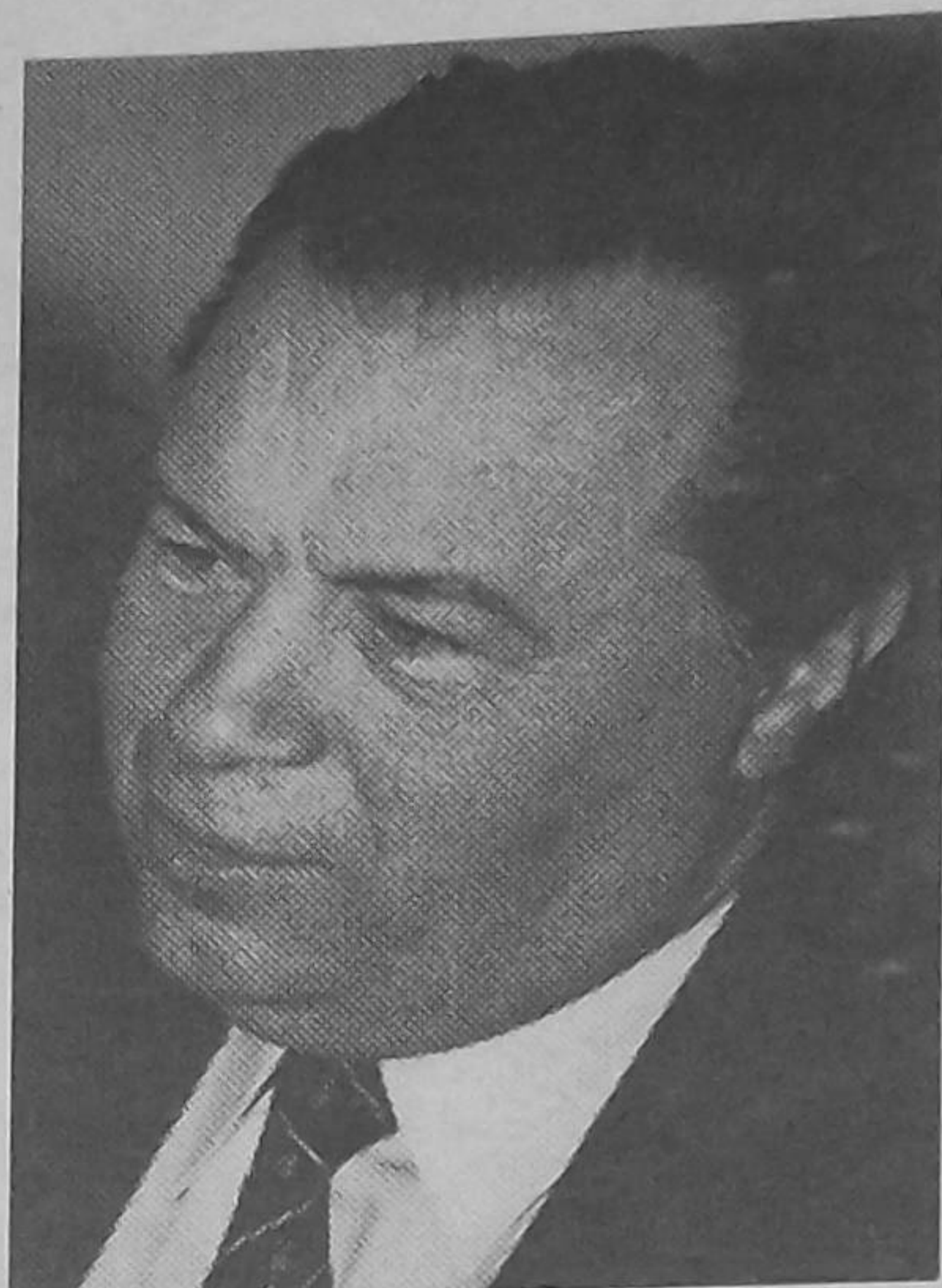
— МИ, УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД!

В СВОЇЙ ХАТІ — СВОЯ ПРАВДА

І СИЛА, І ВОЛЯ!

Віце-прем'єр-міністр відповідає...

У Кабінеті Міністрів України ретельно розглянуто Ваш депутатський запит щодо виконання Урядом України Закону про мови.

Повідомляємо, що у відповідності з вимогами положень Закону про мови Уряд України, центральні та місцеві органи державної виконавчої влади вживають конкретних заходів щодо гармонізації міжнародних відносин у країні, їх духовного, культурного і соціального відродження, всебічного задоволення мовних потреб населення.

На виконання постанови Верховної Ради України від 29 жовтня 1989 року із зазначеного питання Уряд України своєю постановою від 12 лютого 1991 р. № 41 схвалив Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Україні на період до 2000 року; відповідні регіональні програми або комплексні плани прийнято органами державної виконавчої влади на місцях.

Питання реалізації вимог Закону про мови та названої Державної програми перебуває на постійному контролі. З цією метою створена і діє Комісія Кабінету Міністрів України (розпорядження від 23 вересня 1993 р. № 787). Вона аналізує стан організації роботи, пов'язаної з виконанням Державної програми міністерствами і відомствами, органами державної влади на місцях, зокрема лише за останні півтора року нею проведено комплексні перевірки їхньої діяльності у Черкаській, Закарпатській, Миколаївській, Сумській областях, за наслідками яких приймалися відповідні рішення. У даний час ця робота проводиться в Чернігівській і Запорізькій областях.

З метою дотримання чинного законодавства щодо мови роботи, діловодства і документації державних органів, підприємств, установ та організацій Кабінет Міністрів України доручив міністерствам і відомствам провести додаткову роботу з цього питання (доручення від 12 травня 1993 р. № 11036/5).

Для здійснення експертизи видання україномовних довідників, словників, енциклопедій створена і діє міжгалузєва лінгвістична комісія, а з метою вироблення унормованого українського правопису -- Українська національна комісія з питань правопису при Кабінеті Міністрів України (постанова від 15 червня 1994 р. № 402).

Завдяки проведеній роботі сфера функціонування української мови як державної та інших національних мов постійно розширюється в навчальних закладах, науковому, культурному житті та в побуті. В усіх державних органах, за винятком Автономної Республіки Крим, діловодство, ділове спілкування повністю переведено на українську мову, написи на печатках, штампах, офіційних бланках виконані державною мовою. Уся державна статистична звітність, починаючи із звіту за 1992 рік, здійснюється українською мовою.

За час дії Закону про мови окреслилася тенденція до збільшення чисельності учнів, які навчаються українською мовою в загальноосвітніх школах України (у відсотках).

Навчальний рік	Мова навчання українська	російська
1990-91	48	51
1991-92	49	50
1992-93	51	48
1993-94	54	45
1994-95	57	42
1995-96	59	39

Як і було передбачено Державною програмою розвитку української мови та інших національних мов в Україні, в 1995 році у Вінницькій, Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій і Чернігівській областях сформовано мережу україномовних шкіл у відповідності з національним складом і потребами населення. Крім того, нині в Житомирській та Кіровоградській областях сформовано оптимальну мережу шкіл, хоч це передбачалося зробити тільки в 1997 році.

У 1995-96 навчальному році 65,5 відсотка учнів-першокласників від їх загальної кількості в Україні навчаються українською мовою в загальноосвітніх школах проти 61,1 відсотка в 1992-93 навчальному році. Цьому сприяло те, що Уряд України вишукував необхідні кошти для видання нового покоління підручників. У 1995 році видано для шкіл 231 назву підручників загальним тиражем 30,4 млн. примірників, з них 160 назв україномовних підручників (20,6 млн. примірників).

Із 145 відкритих у 1995 році загальноосвітніх шкіл 107 україномовні, 24 з них -- в обласних центрах та інших промислових містах.

Українською мовою здійснюється навчально-виховний процес майже у половині професійно-технічних закладів освіти проти 17 відсотків у 1990-91 навчальному році.

Створено умови для задоволення освітніх потреб громадян України неукраїнської національності. Працює 178 шкіл з кримсько-татарською, румунською, угорською, польською мовами навчання, відкрито також класи із словацькою, польською, болгарською мовами.

Вивчення української мови введено в усіх школах національних меншин.

Починаючи з 1993 року, випускники загальноосвітніх середніх закладів, в тому числі російськомовних, складають обов'язковий іспит з державної мови, вимоги до якого впродовж останніх двох років посилено (замість диктанту учні пишуть твір).

Активізувався процес переведення на державну мову навчання вищих навчальних закладів різного рівня. Так, якщо в минулому навчальному році українською мовою навчалось 47,1 відсотка студентів університетів, академій, інститутів та 50,5 відсотка -- технікумів, училищ, коледжів, то в поточному навчальному році -- відповідно 51,2 та 55,3 відсотка.

У цілому ж кількість студентів в усіх вищих навчальних закладах освіти, які навчаються українською мовою, збільшилася в порівнянні з 1993 роком удвічі.

Основи для вільного володіння державною та рідною мовами закладаються в дошкільних закладах. На кінець 1994 року 65 відсотків дошкільнят виховувались українською мовою та 34 відсотки -- російською мовою проти відповідно 63 та 36 відсотків у попередньому році. Працювали також дитячі садки та групи в них, де спілкування з дітьми велося іншими мовами.

За час, що минув після введення в дію Закону про мови, проведено значну роботу зкладами культури і мистецтва щодо утвердження української мови як

основи національного культурного відродження. Помітну роль у цій справі відіграють бібліотеки. Попри загальне скорочення книжкових фондів, зумовлене складним матеріальним становищем, спостерігається тенденція до зростання питомої ваги української книжки. Сьогодні література українською мовою в фондах бібліотек становить 37,4 відсотка (130 млн. примірників). Цьому значною мірою сприяла започаткована Мінкультури у 1993 році «Українська бібліотечна серія». Протягом 1994-1995 років у цій серії видано 70 назв книг, а в цьому році заплановано видання ще 62.

Практично всі українські театри поновили мовний статус. У стадії завершення ця робота в Донецькому облмуздрамтеатрі імені Артема та Сумському театрі драми і комедії імені Щепкіна.

Нині кіностудії України майже всю свою продукцію випускають українською мовою.

Переважає більшість місцевих теле- і радіопередач державних телерадіоорганізацій у 1994 році здійснювалася українською мовою -- відповідно 72 та 84 відсотки середньодобового обсягу всього мовлення, російською мовою 27 та 8 відсотків. Крім української та російської мов у телерадіомовленні застосовувались також мови інших національностей, населення яких компактно проживає в окремих районах країни. Так, із загального обсягу телевізійного та радіомовлення в Закарпатській області відповідно 12 та 42 відсотки передачі велися угорською мовою, 6 та 12 відсотків -- румунською мовою; в Одеській області -- відповідно 1,4 та 7 відсотків -- молдавською мовою.

Приклади поступу в реалізації Закону про мови є в інших сферах нашого буття. А тому твердження, що «за минулий час Уряд не добився розширення сфер використання української мови» не відповідає дійсності й перекреслює здобутки в утвердженні української мови як державної. Разом з тим, поділяючи турботу депутатської групи «Державність» про наявність порушень встановленого законодавством порядку при виконанні написів на вивісках окремих підприємств, організацій, особливо тих, що займаються комерційною діяльністю, а також здійсненні текстів оголошень, реклами, Кабінет Міністрів України ще в жовтні минулого року дав доручення за № 20538/97 міністерствам і відомствам, Урядові Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським державним адміністраціям ретельно проаналізувати стан виконання вимог Закону про мови із зазначених питань та вжити необхідних заходів до усунення недоліків.

Кабінет Міністрів України і надалі дбатиме про неухильне виконання Закону про мови та відповідної Державної програми в Україні.

**І. КУРАС,
Віце-прем'єр-міністр України**

Слово ПРОСВІТИ
Наш індекс 30617
Будьте з нами!

Просвіт'янські новини

до V з'їзду «ПРОСВІТИ»

Нині просвіт'яни Збаражчини на своїх звітно-виборчих зборах у всіх осередках проводять звітні, підсумовують пройденний шлях і накреслюють заходи для покращення дальшої роботи.

У квітні-травні 1996 р. ми провели дві наради інтелігенції у Збаражі й Вишнівці на тему «Роль і завдання української інтелігенції на сучасному етапі подальшої розбудови Незалежної України». Просвіт'яни брали активну участь у підготовці й проведенні дія міста, освячення герба і хоругви старовинного Збаража. Під час свята відбулося освячення й відкриття двох меморіальних дощок: Першої на колишньому будинку читальні «Просвіта» на честь 125-річчя Товариства «Просвіта».

Другу меморіальну дошку відкрито на честь фундатора Українського Народного Дому у Збаражі Івана Телев'яка, який на ту ціль пожертвував площу землі під Народний дім вартістю 16000 австрійських крон, а на будівництво 16 моргів поля. В Українському Народному домі у 1928-1939 роках працювала читальня «Просвіта» та всі українські організації.

У святі взяли участь члени Молодої Просвіти Збаразької СШ № 1. З промовою на відкритті виступив колишній учень цієї школи, теперішній учитель-пенсіонер зі Львова Зиновій Слота та родич жертводавця учитель-пенсіонер І. Телев'як.

На майдані, у центрі міста красується стілець зі стінгазетою «Рідне Слово» органу міської організації «Просвіта». Газета виходить один раз на місяць.

Готуємося до спорудження пам'ятника великому вченому, біохімікові, батькові української хімічної термінології Іванові Торбачевському у його рідному селі Зарубинці біля Збаража і першому голові товариства «Просвіта» на Волині Борисові Козубському у його селі Великому Равіці біля Вишнівця, якого закатавали більшовики 1948 року в таборі смерті.

**А. МАЛЕВИЧ,
голова Збаразького райоб'єднання товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка**

РОЗМОВЛЯТИ ЗІ ВСЕВИШНІМ РІДНОЮ МОВОЮ

Це право, надане самим Господом Богом нашим кожному народові, є святе і недоторкане. Бо й Апостоли Христові зобов'язані були, за самим напучуванням Спасителя, просвітити племена і народи їхніми рідними мовами. Тож так і чинили вони богоугодну справу, сіючи зерно нової Правди Віри на неозорих землях просторак.

Якщо ти українець, і хочеш, аби твої духовні вібрації, твоя молитва були почутими Всевишнім, використовуй для спілкування з Ним свій генетичний код -- рідну мову. Кожен свідомий християнин в Україні суцільно розуміє цю прописну Істину. Та після понад трьохсотлітньої колоніальної залежності від Москви залишилася у душах багатьох українців духовна руїна.

Мусимо бити на сполох, аби мати єдину Помісну Християнську церкву в Україні. Саме з цією метою і був зорганізований Круглий стіл за участю Української православної церкви Київського патріархату й Всеукраїнської «Просвіти» на тему «Церква і мовне питання в новій Конституції України». Захід відбувався 19 червня у приміщенні Спілки письменників України. В обговоренні порушеної проблеми взяли участь Святійший Патріарх Фларет, Голова Всеукраїнської «Просвіти» Павло Мовчан, доктор мистецтвознавства Дмитро Степовик, панове Геннадій Сренець (КУН), Юрій Гнаткевич (науковець), Роман Коваль (ДСУ), Юрій Саєнко (науковець), Юрій Мурашов (УКРП), Андрій Бурячок (науковець), Василь Гаждан (Київград), просятіями з Кривого Рогу й Кременчуга.

Правління обласного товариства «Просвіта» запрошує до участі у Всеукраїнській науково-практичній конференції істориків і релігізнавців, присвяченій 750-річчю прославлення Чернігівських святих князя Михайла і боярина його Федора. Конференція працюватиме в Чернігові 2-3 жовтня 1996 року. Тези виступів будуть опубліковані. Заявки для участі слід надсилати до 10 вересня за адресою: 250000, Чернігів, вул. Воронського, 10. Телефон: (04622) 4-92-83.

Просвітянські новини

ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ «ПРОСВІТІ» — 120

Громадськість Тернопільщини урочисто відзначила 120-річчя від дня заснування «Просвіти» в краї. Урочистості з цієї нагоди відбулися 24 червня в приміщенні обласного драмтеатру.

Серед гостей святкових заходів-делегатів районних організацій Товариства, керівники міста й області, представники діаспори, обласних об'єднань та Центрального Правління ВУТ «Просвіта».

Доповідь про 120-річний шлях організації, її здобутки, про подвижників національної ідеї, про завдання в нових реаліях самостійної України виголосив нинішній голова об'єднання «Просвіти» Богдан Головин.

Із вітаннями до просвітян звернувся голова облдержадміністрації Борис Косенко, голова Тернопільської міськради Володимир Долинний, перший голова відродженого в новочасі Товариства Роман Гром'як, голова ТУМ з Чикаго Віра Боднарук, представник української громади Австралії пан Добриденко.

Від імені Центрального Правління у святкуваннях взяв участь відповідальний секретар Микола Нестерчук. Він наголосив на необхідності єдності дій патріотів, спрямованих на зміцнення Української держави. В Україні, зазначено, є дві партії: Українська й Антиукраїнська. Коли другі діють згуртовано, то націоналістичні амбіції не можуть дійти до дії, діють розрізнено, що не сприяє поступу держави.

Пролунали вітання й від імені Голови ВУТ «Просвіта» Павла Мовчана.

За самовіддану національно-просвітницьку роботу та у зв'язку з ювілеєм вручено грамоти Центрального Правління голові Тернопільської «Просвіти» Богданові Головині та голові Буцацького районного об'єднання Романові Паснику, Камерному хоріві духовної пісні «Елегія» з міста Борщів.

Микола НЕСТЕРЧУК

ГЕЙ, ВСІ НА СІЧІ!

5-у річницю незалежності нашої України січеські просвітяни запрошують спільно відзначити на Великому Колі нащадків українських козаків, яке відбудеться з 2 по 9 серпня 1996 року на традиційному місці -- біля села Капулівка Нікопольського району, де упокоєно прах славного сина нашого народу кошового отамана війська запорозького Івана Сірка.

В урочистостях, підтриманих національною академією наук, Міністерством оборони, Міністерством фінансів, обласною та місцевими держадміністраціями, підприємствами громадянства, візьмуть участь провідні науковці України, відомі актори, художні колективи, спортивні організації.

На відкриття свята очікується приїзд земляків -- Президента України Леоніда Кучми, Прем'єр-міністра Павла Лазаренка та інших державних діячів.

Протягом святкування діятиме Січовий ярмарок українських підприємств.

Всіх, хто бажає активно відпочити і поспілкуватися з відомими людьми, запрошують до наметового містечка, збудованого на мальовничому березі Олександрівської затоки Дніпра.

Відкриття свята відбудеться 3-го серпня об 11.00 біля Кургану пам'яті, спорудженого у 1990 році з нагоди 500-ліття українського козацтва.

Програма заходів розповсюджуватиметься на місці.

Всукраїнський громадський Оргкомітет

У Кабінеті Міністрів України за участю Міністерства оборони, Національної академії наук, Міністерства культури і мистецтв, Міністерства фінансів розглянуті і підтримуються пропозиції Організаційного комітету з проведення заходів Великого кола нащадків Українського козацтва. Зокрема, НАН зможе надати необхідну науково-методичну допомогу організаторам цієї патріотичної акції, до неї будуть залучені працівники таких значних культурно-просвітницьких установ як Національний заповідник «Хортиця», Дніпропетровський історичний музей ім. Д. Яворницького, художні колективи.

28 червня 1996 року ім'я Михайла Сироти стало одним із тих імен, що назавжди увійдуть в новітню історію України. Кожен з нас хотів би приєднатися до цього веселого гурту, і побажати панові Михайлу Сироті, як і всім нам, щасливого поступу рідної держави: з нами Бог і Конституція!

Інформаційний простір України

ПОБАЧИМО, ЧИ ПОЧУЮТЬ НАС ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ

Електронні засоби масової інформації -- найголовніший поза усним спілкуванням чинник інформаційного середовища та інструмент впливу на людей. Отож, якщо между переходять телебачення і радіо, то це вже явище катастрофічних масштабів.

Нині в нашому інформаційному просторі домінує мова російська. І планує часто відверте небажання навіть помчати українців та їхню мову. Не кажу вже про непоодинокі випадки антиукраїнської пропаганди -- скажімо, програмою «Чорне коло» по сьомому каналу. Між тим, як не парадоксально це прозвучить, я, як етнічний українець, у своїй державі маю повне право не знати жодної іншої мови, крім рідної. Маю право, увімкнувши в будь-яку годину телевізор, почути хоч на одному каналі українську мову. Фактично я такого права позбавлений. Зате етнічні росіяни в українській державі цим правом користуються сповна. Однак, що то за «нацменшність», яка має більше прав, ніж корінне населення? Чому ж тоді майже всі київські телерадіоорганізації ведуть мовлення російською? Чому державні канали на папері -- УТ-1 -- 18%, УТ-2 -- 32 відсотки матеріалу (а насправді значно більше) «мовлять» російською? Я аж ніяк не заперечую права телерадіоорганізації вести мовлення мовою якоюсь із нацменшностей. Однак нехай вони зареєструються як органи національно-культурних товариств тих чи тих національних меншостей -- це має чітко регламентувати Закон. І при цьому неодмінно має витримуватися «процентна норма». Бо якщо більшість керівників телерадіоорганізації -- російськомовні, то це ще не означає, що більшість глядачів в Україні такі. Зрештою, є Закон про мови і Закон про телебачення, а відтепер і Конституція. А Національна Рада, замість стежити за дотриманням цих Законів, роздає ліцензії без огляду на мовний режим телерадіоорганізації. Величезний подвійний викликє остання дія Національної Ради -- як впливає з її прес-релізу, на три години збільшено ефірний час для телерадіокомпанії ТЕТ -- мовляю, «враховуючи поліпшення творчої діяльності».

І це незважаючи на те, що ТЕТ постійно і безпардонно порушує Закон про телебачення і радіомовлення та Закон про мови.

Тепер, після мовного питання -- кілька слів щодо професіоналізму телерадіоорганізації. Безсумнівно, Національна рада повинна ретельно стежити, КОМУ видає ліцензії. Як опиняються в ефірі передачі, зняті побутовою технікою, з поганим зображенням і звуком, інтелектуально і творчо убогі? Як могло проникнути в ефір ганебне «Народне телебачення України»? Як проник в ефір «НАРТ»?

І ще. Можливо, при Національній Раді повинна існувати кваліфікаційна комісія, яка видаватиме документ на право всідатися перед телекамерою чи перед мікрофоном. Адже культурний і мовний рівень багатьох журналістів та дикторів не витримує жодної критики.

Про супутникове телебачення. Основна причина, чому його нема, як заповняють компетентні посадові особи -- відсутність супутникових каналів програмного продукту. Між тим, більшість іноземних супутникових каналів -- Польсат, Шоу-ТІВІ, Зат-Айнст тощо, демонструють головню купований, перекладний програмний продукт. В Україні нагромаджено багатий досвід адаптування іноземних програм, є низка непоганих програм власного виробництва -- ті ж «табачковий» новини, чи «Шоу довгоносиків» по УТ-2. За наявності доброї волі державних органів супутниковий канал можна сформувати найближчим часом.

Майбутнє українського телерадіоєфіру хотілось би бачити таким.

1. Фахівці обирають ті технічні системи і стандарти, які забезпечували б найсприятливіші умови для телерадіомовлення по всій території України. Пора вже визначитися, чи цифрова, чи аналогова техніка нам потрібна, чи аналогова чи дещиметровому діапазоні вести телемовлення.

2. Держава законодавчо встановлює напрямки розвитку технічних засобів мовлення відповідно до обраних стандартів і здійснює переперіс і розрахунок усіх придатних для мовлення частот та можливих потужностей передавальних засобів на них.

3. Виробники забезпечують технічну базу для цієї, так би мовити, «частотної революції».

4. Національна рада чи надзвичайна рада, чи інший орган, який виконуватиме схожі функції, на конкурсних засадах здійснює розподіл частот серед телерадіоорганізації, беручи до уваги насамперед їх спроможність забезпечити безумовне виконання чинного законодавства, світові стандарти технічної якості мовлення, високий творчий рівень програмного продукту. При Національній раді має існувати комісія чи громадська художня рада, яка видає ліцензії на право «доступу до мікрофона».

5. Телеорганізації, що мають ліцензії, ведуть мовлення, забезпечуючи згадані високий творчий і технічний рівень та безумовне виконання українського законодавства.

6. Національна рада в разі порушення телерадіоорганізаціями законів вживає до них негайних заходів -- аж до припинення ними мовлення і розглядає питання про позбавлення їх ліцензії.

На завершення повторю ще раз усі телерадіоорганізації, крім тих, що матимуть статус органів етнічних товариств, безумовно мусять вести мовлення українською мовою і стояти на нормальних для кожної цивілізованої людини патріотичних позиціях.

Л. ДМИТРЕНКО

УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНЦІВ І РОСІЯН, ЯКІ ЖИВУТЬ В УКРАЇНІ

(Продовження, поч. қив. ч. 6)

УРОК ДРУГИЙ. ПРО РЕЧІ, ЩО ВІДОБРАЖАЮТЬ ІСТОРІЮ І ПРАГНЕННЯ НАРОДУ.

До таких речей відноситься державна символіка, що має дуже важливе значення для кожної держави, для її народу. Саме тому кожний американець у своєму власному домі починає день із підйому державного прапора.

Символікою нашої незалежної України є герб у формі тризуба (троєна), синьо-жовтий прапор і національний гімн «Ще не вмерла Україна». Символіка, особливо в нашій Україні, справа дуже серйозна, оскільки окремі люди з супротивників і справжніх ворогів нашої незалежності продовжують політичні спекуляції з цього приводу, користуючись необізнаністю багатьох людей в Україні і за її межами.

Нас протягом десятиліть привчали знати тільки герб СРСР та червоний прапор. Тризуб і синьо-жовтий прапор трактувалися комуністичною пропагандою як бандерівська символіка, тобто символіка Організації Українських Націоналістів (ОУН). Тому це питання заслуговує пояснення.

Герб СРСР стверджував так звану робітничо-селянську владу (тільки чомусь колгоспник і селянин безплатно не користувалися чорними «волгами» і «зімами»), а насправді нав'язував людству життя на засадах кріпацтва і кріпацької техніки -- серпа і молота. Так і сталося, як проєктувалося у гербі: відставали від цивілізованого світу на 50-80 років, і врожаї колосових на кращих у світі чорноземах були і є в колгоспах у 3-4 рази нижчі, ніж у фермерів скандинавських країн на льодовикових ґрунтах, і затрати енергоносіїв на одиницю виробленої продукції були і ще залишаються в 10-12 разів вищі, ніж у розвинутих країнах. Навіть Німецька Демократична Республіка не захотіла мати в своєму гербі серп і молот, хоча був відповідний тиск з Москви на країні соціалістичного табору, а взяла циркуль і розсувний ключ -- символи науково-технічного прогресу.

На засадах, закладених у гербі і кривавий прапор, СРСР став відсталого державою з низьким рівнем життя людей, суспільством із низьким інтелектуальним рівнем (люди були відокремлені від світового інформаційного простору, навіть зарубіжне радіо глушилося потужними

військовими радіостанціями, після середньої школи ніхто не знав як слід жодної іноземної мови) і потужним військовим потенціалом.

Герб України тризуб має багатотисячолітню історію. Навіть жартівливий морський ритуал при перетині екватора і свята моряків завжди супроводжуються тризубом у руках грецького бога Посейдона (римське ім'я -- Нептун, скіфське -- Тагімасад). Однак Посейдон був не тільки богом моря, він також був богом річок, конярства, родоначальником атлантів і наших прапрацурів царських скитів. За свідченнями Платона, царі атлантів, за заповітом Посейдона, кожні 5-6 років збиралися для взаємоконтролю у головному святилищі Посейдона. При цьому обов'язковими атрибутами зустрічі було свяченне блакитне вбрання і золота дошка, в якій царі записували свої рішення і залишали їх у святилищі як історичні документи.

Якщо припустити, що перекази, передані Платоном, скіфські і еллінські міфи відображають реальні події, то цілком ймовірно, що тризуб і блакитно-жовта барва живуть на українській землі з допотопних часів.

Тризуб має глибокі корені в історії українського народу. Він широко використовувався за часів князювання в Києві Володимира Великого (980-1015). Зберігся на золотих і срібних монетах Володимира й інших пам'ятках культури. Протягом століть був поширений в усіх князівствах Київської Русі як символ князівської влади Рюриковичів.

За найдавнішими і найсучаснішими уявленнями основою світобудови є стан рівноваги протилежних енергій. Різні вчення дають різні назви цим енергіям: позитивна і негативна, чоловіча і жіноча, батьківська і материнська, Мудрість і Знання, розум і душа і т. д. Їх рівновага породжує третю енергію -- синівську, тяжіння, любов, а всі разом творять різні комбінації енергій. Троїстість побудови проявляється в нашому тримірному світі. Християнський світогляд відображає уявлення вищої сили, що керує світом, в особі Бога-Творця у трьох іпостасях. Хрест -- знак тримірності світу, всесвіту, життя. В ньому підкреслюється значимість синівської енергії, що виникає при поєднанні чоловічої енергії, зображеної вертикальним стовпом і жіночої енергії, зображеної у вигляді горизонтального стовпа. Тризуб символізує ту ж саму трійцю енергій, що і хрест: Мудрість, Знання і Любов, які виходять із одного для всіх джерела. Він зустрічається на гончарних виробках, зброї, наскельних рисунках та інших історичних знахідках на території Середньої Азії, Кавказу, в Ірані, Північній Індії, Тибеті. Отож ми, громадяни України, можемо пишатися гер-

бом тризубом як символом загальнолюдських цінностей.

Прапор України також має свої корені в глибокій історії нашого народу. Синій і жовтий колір були улюбленими на теренах України, про що згадував Платон. Цікаву версію відносно синього і жовтого кольорів серед нашого народу висунув мовознавець М. Рогович. Він стверджує, що слово «хохол» не російського походження, а монгольського. Складається з двох монгольських слів: «хох» -- синій, і «улу», «юлу» -- жовтий, які при словоз'єднанні переклалися як синьо-жовті. Отже, із цього можна припустити, що синій і жовтий кольори могли бути кольорами племінних об'єднань слов'ян ще до монгольської навали.

Нині прапор України символізує характер, ментальність українця, стремління до злагоди, миру (українець ніколи не вів загарбницьких воєн), добробуту. Синій колір у прапорі символізує чисте небо, мир і злагоду, жовтий -- пшеничне поле, як символ достатку і працелюбності українця. Як бачимо, і герб у вигляді тризуба, і синьо-жовтий прапор не є символами ОУН чи УПА (ці політично-військові організації, що боролися за нашу самостійну державу проти німецьких і більшовицьких загарбників, мали червоно-чорний прапор -- символ покарання чорних сил і любові до української землі), а є символікою загальнонаціональною.

Гімн держави «Ще не вмерла Україна» написав у 60-х роках XIX століття відомий український поет, етнограф, фольклорист, член Російського географічного товариства, лауреат золотої медалі Петербурзької академії наук Павло Чубинський (1839-1884). Поезія гімну вперше була надрукована в 1863 році і дуже швидко набула популярності в народі, серед інтелігенції, студентства і гімназистів. Музику написав український композитор і диригент Михайло Вербицький (1815-1870). Гімн «Ще не вмерла Україна» не був єдиним. За національні гімни вважали «Заповіт» Тараса Шевченка, церковний гімн України «Боже Великий Єдиний, нам Україну храни!» (сл. О. Кониського, муз. М. Лисенка).

Як бачимо, і герб нашої держави тризуб, і синьо-жовтий прапор, і гімн «Ще не вмерла Україна» несуть у собі прекрасні ідеї, глибоку історичну пам'ять, а тому їх повинен шанувати кожен українець, кожен громадянин нашої держави.

Багато спекуляцій і непорозумінь у нашому суспільстві, що переживає наслідки комуністичного періоду свого існування, викликають слова-звернення «пан», «добродій», «товариш». Нас на-

вчали, що там, де пан, на противагу є «бидло», «хлоп», «кріпак». Тут слід зазначити, що кріпацтво на українській землі було введено під час панування над Україною Російської імперії. Коли ж уживається звернення «товариш», то це, кажуть, асоціюється з чимось особливим, дружнім.

Переважає думка, що слово «пан» прийшло в Україну з Польщі. Насправді це слово грецького походження. Так називали бога лісів. Згодом бог Пан став покровителем мисливців, пастухів, бджолярства. Вважалося, що цей бог був лагідним, грайливим, дбайливим -- звідси і українське слово «панькатися». Коли ж бог сердився, обурювався, то наводив на людей паніку, панічний жах. На честь бога Пана в античні часи зводили храми -- Пантеони. І сьогодні в складних словах грецького походження «пан» відповідає слову «все» -- панacea, панорама, пантоміма, імена Степан, Пантелеймон, Панкрат. Ці імена символізують божу зверхність. Слово «пан» живе і досі серед італійців, і навіть у Мордовії. Не можна прийняти як правильне походження слова «пан» з польської мови ще і тому, що православна церква не могла запозичити у поляків-католиків такі слова, як панотець, паніматка, панікаділо, панахида. Таким чином, можна переконливо вважати, що звертання «пан, пані, панночка, паніч» -- це слова, що йдуть із глибини нашої історії. Ці звернення підкреслюють особистість, величність людини, до якої звертаються. Так і слова «добродій, добродійка», які часто в Україні вживаються як звернення, підкреслюють одразу хороші сторони характеру людини, до якої звертаються, налаштовують розмову на хороший лад.

Слово «товариш» у словнику Даля подається як похідне від слова «товар». У давні часи людей продавали або обмінювали на речі, тому, можливо, спочатку декількох людей, що продавалися, почали називати товаришами, тобто рівними між собою. В деяких районах Росії чоловік жінку, або подруга подругу, називали товаркою, тобто рівними, однаковими. Можна привести і такі висловлювання, як товариші по зброї, товариші по біді і т. д.

Як би звернення не трактувалось, але кожний громадянин повинен дотримуватися пристойності, бути ввічливим і відповідати при спілкуванні тим словом, яким людина звернулася до нього.

(Далі буде)

Юрій ЖУК,
заслужений діяч науки і техніки
України,
доктор технічних наук,
професор, м. Полтава

ПАТРІАРХ ВОЛОДИМИР І ЙОГО ДОБА

14 липня 1995 року відійшов у вічність, прийнявши святі таїни, Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир Перший. Наступник Патріарха Мстислава, він зажив широкою славою ще за свого життя. В'язень сталінського ГУЛАГу, активний діяч руху шестидесятників, в'язень камери смерті у Володимирській в'язниці, член легендарної нині Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінкських угод, ініціатор відновлення автокефальної Української Церкви, єпископ, архієпископ, митрополит переслідуваної Церкви, а незабаром Київський Патріарх — ось далеко не повний перелік страдницького життєвого шляху Патріарха Київського. В пам'яті сучасників він залишиться і як проповідник Христової Церкви, і як активний громадський та політичний діяч. Навряд чи серед сьогоденних єпископату України і діаспори можна віднайти подібну особистість, яка б уособлювала і збройну боротьбу ОУН-УПА, і культурницький рух 60-х і 70-х років, і новітнє національне церковне відродження — практично всі етапи національно-визвольних змагань у другій половині ХХ століття.

Мало хто знає, що влітку 1988 року тоді отець Василь Романюк передав у Виконавчий комітет Української Гельсінкської Спілки чернетку проекту звернення у справі відновлення Української Автокефальної Православної Церкви на рідних землях та запропонував утворити ініціативну групу для її відродження. Незабаром автокефальний церковний рух охопив всю Україну. Почали утворюватися нові монастирі і навчальні заклади, релігійна періодика і богослужбові книги знайшли свого читача. І на кожному етапі церковного будівництва ми бачили владу Володимира. Він очолює Місійний відділ Київської Патріархії, поєднуючи це з виконанням обов'язків вікарія Київської єпархії. Він відбуває численні місіонерські подорожі не лише до найвіддаленіших куточків України, але і до українських громад Кубані та Сибіру. На кожній ділянці церковного будівництва він завжди був відданий великій справі національного відродження, працював наполегливо, часто без необхідного доплати...

Він не мав практично ніякого особистого майна. Його обходило власне благополуччя. Ще на початку 1992 року під час відвідин тоді ще єпископа Володимира один з діячів української еміграції записав у своєму щоденнику: «Ми заїшли до «резиденції» (я змушений взяти те слово в лапки), котра більше виглядала на тюрмну келію: одна кімната, котра служила за спальню, вітальню, їдальню, кухню і... канцелярію. Як тільки вступив до тієї резиденції, то перед моїми очима з'явився не єпископ вільної Церкви, а мученик за свою Церк-

ву, за свою державу — вільний в'язень у своїй вільній державі. «Який могутній український геній», — подумав я. Вільна Церква у вільній державі, а її єпископ не має місця притулку, — і вірні не стріляють, як в інших країнах, не підкидають бомби, не ремствують, навіть не нарікають дуже гопосно, а мирним способом, з молитовними настроями маршують до обіцяної Богом свободи. Навіть сам єпископ, котрий залишив своє здоров'я в Сибіру, в мирі ставився до дійсності, яка запанувала на нашій землі. Таке може відбуватися лише на Богом благословенній землі, на грані двох світів». Час нічого не змінив у побуті новообраного Патріарха. Він так і не отримав катедрального храму Святої Софії і резиденції в Митрополичих палатах — гідних його Патріаршого сану. Смерть заступила його в тимчасово переобладнаних на житло приміщеннях в канцелярії Київської єпархії. «На нашій, не своїй землі», — казав поет. Це повною мірою торкалося умов життя і діяльності Патріарха Володимира. Як докір сучасникам виглядає все це на тлі підігрівання московської ієрархії в Україні, чим забавляються наші політики.

У пам'яті сучасників Патріарх Володимир залишиться і як автор багатьох праць, розкиданих по численних виданнях, які потребують свого упорядкування і уважного вивчення. Зібрати їх докупи і видати окремою книгою буде найбільш гідною відзнакою його подвижницького життя. Виключне значення в релігійному житті України протягом останніх двох років відіграла позиція Святошого патріарха Володимира на об'єднання українського православ'я. Ця позиція ґрунтувалася на принциповому положенні в необхідності автокефального устрою національної Церкви.

Патріарх Володимир був відомий і знаний у релігійних колах світу. Його відвідини наприкінці 80-х років світових християнських центрів, виступи в пресі та по радіо, лекції перед християнськими згромадженнями були зустрінуті надзвичайно прихильно.

Доба в історії українського православ'я, в якій жив і творив Патріарх нашої духовності, доба повернення до призабутих, але вічно живих джерел любові, злагоди, миру. І через сталінські концтабори, і через камери смерті Володимирської в'язниці, і через карцери таборів Мордовії і Якутії, і через прокльони новітніх хохляничарів в своєму серці Патріарх Володимир проніс велику і безмежну любов до Бога і України. Він не залишив після себе заповіту. Смерть захопила його раптово... Але справжнім заповітом сьогоденним і прийдешнім поколінням буде його життя!

ФІЛАРЕТ,
Патріарх Київський і всієї Руси-України

«Ось що таке радянська влада: вони вважають, що мають право чинити над людиною всякі беззаконня, і людина не має права плямувати їх за злочини, які вони чинять проти неї. Вони вимагають, щоб репресований не обурювався, а, навпаки, вихваляв радянську владу, що вона удостоїла його сидіти безневинно в тюрмі. Важко сказати, чого тут більше — підлоти чи нахабства. Знаю лише одне — що нормальній людині це в голову не поміщається, а тому вважаю своїм обов'язком священика й віруючого викласти про це свої думки світовому християнству і всім міжнародним інституціям, що стоять на сторожі справедливості й миру, бо подібних долі у цій країні мільйони, і якщо тоді, в воєнний період і перші роки після війни, кривлячи сумлінням, вони могли виправдати ці беззаконня, то тепер, в останній чверті 20-го століття, цьому не може бути ніякого виправдання. Тільки тупа бездушність і дика жорстокість може кидати людину на довгі роки в концтабори за безневинні думки й переконання, висловлені один одному. Ніякого миру й дружби між народами немислимо до тих пір, доки люди будуть топтати справедливість і пригнічувати один одного, а саме так робиться в СРСР — країні, яка демагогічно називає себе твердиною миру, а в себе дома топче всяку справедливість і елементарні людські права. Жорстокість цього режиму не має меж, вони здібні на будь-які злочини проти миру й людства. Прикладом цього являється моя власна доля й багато інших, мені подібних».

Зі звернення репресованого
священика Василя Романюка до Всесвітньої Ради Церков, 1976 р.

ЗВЕРНЕННЯ ДО УКРАЇНЦІВ В УКРАЇНІ І ПОЗА УКРАЇНОЮ СУЩИХ

Виповнюється річниця відтоді, як відійшов у вічність, прийнявши Святу таїну, мученик за волю України — Патріарх-Ісповідник Святейший Володимир.

Під час його похорону темні сили учинили наругу над світлою пам'яттю Патріарха, українською нацією, мораллю та совістю людини.

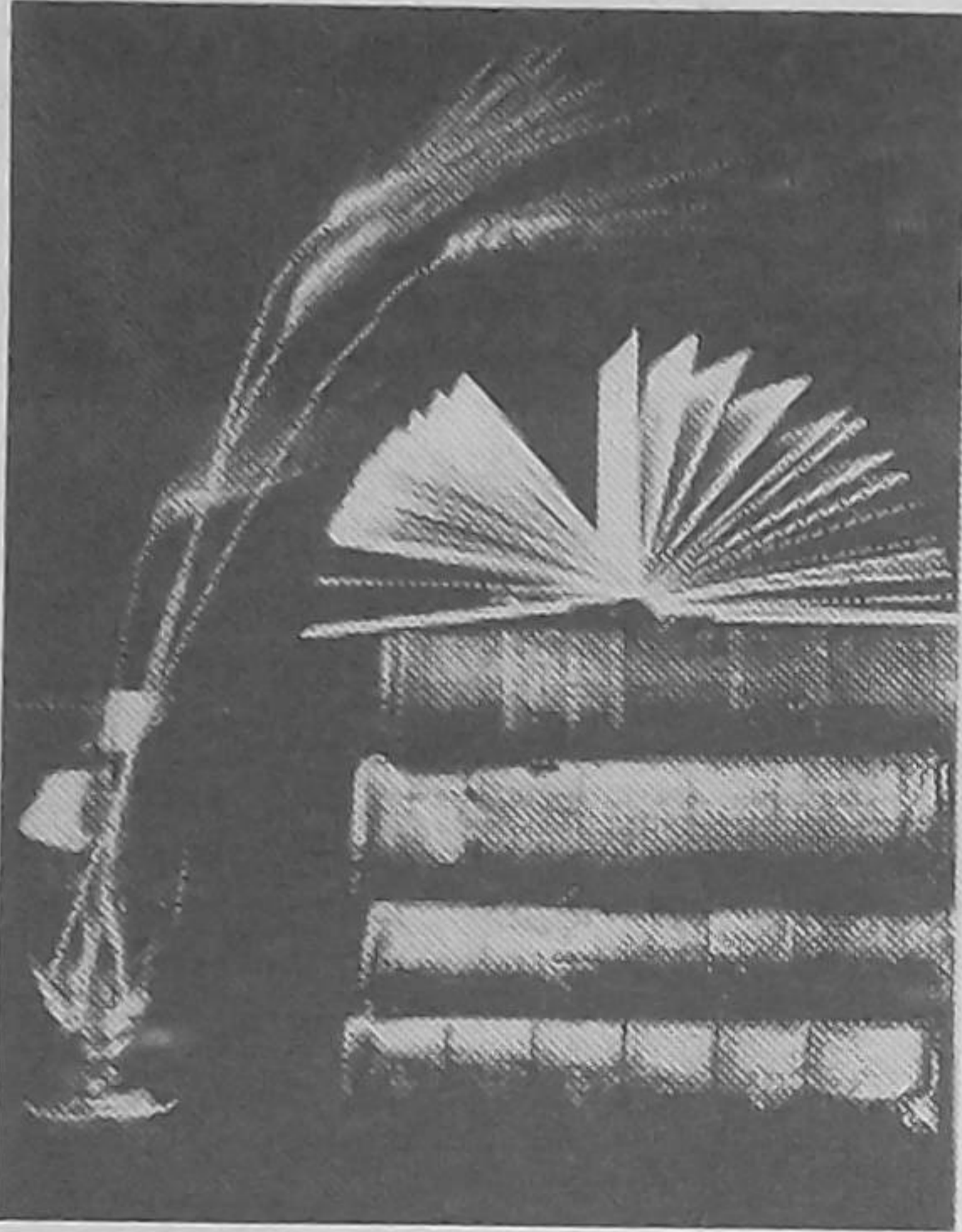
«Але не в силі Бог, а в правді». І подібні дії чекає Суд і перш за все Суд Божий! У нашому людському бутті, в нашій свідомості вже викристалізувалася відповідна думка й оцінка цих подій. Не потрібно керуватися подобою помсти, ненависті... Нам будувати нове українське суспільство, нову генерацію українських патріотів. І ця будова має ґрунтуватися, перш за все, на любові, прощенні, порозумінні, добрі.

18 липня — в річницю трагічних подій — зберімося на Софійському майдані зі щирою молитвою, з любов'ю... Наше гасло: «Україна, порозуміння, демократія».

Історія не забуває нічого — вона ґрунтується на пам'яті людей. У генетичний код української нації ці трагічні події будуть занесені назавжди... Поряд із голодоморами і репресіями... Поряд із безсмертною славою козацтва, першою світовою Конституцією, вірою і мучеництвом подвижників.

Єднаймося в Ім'я Бога і України! Ставаймо до щирої і відданої молитви за нашу святу землю й українську націю!

Павло МОВЧАН,
Голова Товариства «Просвіта»,
народний депутат України

У незалежній Україні досі не створено необхідної правової бази для книговидавання як сфери економіки і культури, що має регулювати цивільований ринок друкованої продукції.

Звичайно, занепад книговидавничої справи має в основі серйозні економічні причини перехідного періоду від старої збанкрутілої системи до ринкових відносин, що складаються важко і стихійно, поза правовим полем і без регулюючої ролі державно-управлінських структур.

Відомо, що в Україні було 27 видавництв до 1990 року, а станом на 1994 рік стало їх близько 750. Із них підпорядковувалися Держкомпреси (нині — Мінпресінформ) тільки 24 книжкових та 17 газетно-журнальних видавництв, 128 — різним міністерствам і відомствам, 28 — місцевим органам самоврядування, 76 — громадським та релігійним організаціям, близько 400 приватних видавництв. Скільки з них українських — невідомо. Хоча мізерна кількість українських книжок на книжковому ринку дає уявлення про те, що собою являють більшість тих видавництв.

Немає цензури. Свобода слова. Здавалось би, нарешті, у вільній Україні почеться розвиток книговидавничої справи з відмінною надцентралізацією, державно-однопартійного диктату, підемо вгору за умов різних форм власності і підпорядкування, дітимо єдиний регулятор — ринковий попит. А спостерігається навіть дещо протилежне. Домінує комерційний, чистоганний інтерес, далекий від української культури і культури взагалі.

Державні мужи якийсь спохопилися. Указом Президента України від 28.11.95 р. № 158/95 схвалюється «Державна програма розвитку книговидавання і преси на період до 2000 року», в якій зокрема сказано: «Видавничі справи являє собою триєдиний технологічний комплекс, до якого входять редакційно-видавничі структури, поліграфічна промисловість, мережа книгорозповсюдження, а також організації, що здійснюють підготовку кадрів, наукове та матеріально-технічне забезпечення, зберігання, державну бібліографію і статистику творів друку». Ця прекрасна концептуальна засада про видавничу справу як триєдиний технологічний комплекс потрапила до Указу Президента України тоді, коли в житті такого комплексу вже фактично не було, особливо в частині, що стосується мережі книгорозповсюдження. Вона занепадає. Не без сприяння колишніх керівників Держкомпреси і завдяки Указу Президента України від 5.03.1992 року про ліквідацію обласних книжоторговельних об'єднань і об'єднання «Українка» та комерціалізацію державного книгорозповсюдження. Спритні ділки розтягли по комерційних бункерах розгалужену систему Україноторгу. Книжкові полиці у крамничях заповнилися жіночою білизною, комп'ютерами, ефектними пляшками з іноземними напоями, іншим новомодним крамом. Шлях української книжки до читача виявився перерубаним одним розчерком пера чиновницького, що було й залишається націленим на дармову поживу. Вулиці міст, підземні переходи, вільні площі при ескалаторах і входах-виходах станцій метро, як сарапча, обліпили пістріві книжки відомсько-сексуального, детективно-мемуарного, шовіністично-профашистського змісту, що жодним гороскопом ще кілька років тому не передбачалося. У тихому просторі українського книговидавання стався

комерційний вибух, під руїнами якого опинилися видавництва державні й творчих спілок разом із тисячами своїх авторів, що раптово стали безробітними. Межа розумової малозабезпеченості політиків і державних службовців випхала літераторів і митців, що активно співпрацювали з українськими видавництвами, за межу матеріальної малозабезпеченості.

Оскільки більшість зі згаданих 750 видавництв є приватними, так само, як і значна кількість газет і журналів, «підприємств оперативної поліграфії» та нічим не облікована кількість вуличних книжкових лотків, то всі вони й гадки не мають, що «входять до триєдиного комплексу», — сказано в аналітичному огляді за 1995 рік Українського центру культурних досліджень та Інституту культурної політики, — вони не зобов'язані й не збираються виконувати вказівки формальних керівників цього «комплексу».

Не володіють «інструментом впливу» держуправлінці, не годні ним володіти, коли пообіячне у згаданий «Державний про-

востей протистояти цим негативним тенденціям, тому що, наприклад, із загальної суми коштів, передбачених бюджетом на випуск друкованих неперіодичних видавць за державним контрактом, у розпорядження Мінпресінформу 1995 року було виділено менше одного відсотка (0,85). Тим часом у функціональному підпорядкуванні міністерства перебувають основні потужності видавничо-поліграфічного комплексу країни. Аргументація залізна. Комісія з питань культури і духовності ВР України також висловила за те, щоб зосередити бюджетні кошти на випуск суспільно необхідних видавць за державним контрактом у Мінпресінформі, який разом із підпорядкованими йому видавничо-поліграфічними підрозділами готовий нести пряму відповідальність за виконання Державної програми України в галузі книговидавання. Ця проблема двічі порушувалася на пленарних засіданнях під час обговорення в парламенті бюджету на 1996 р. Але головні архітектори розподілу

говидавання, що витісняють українське слово на задвірки державних установ, шкільництва і культури в усіх її виявах. Чутки про те, що війна ідей закінчилась, перебільшені. Вони вигідні тим, хто хоче прислати українське суспільство і реанімувати старі ідеї, щоб зупинити процес національного і духовного пробудження українського народу. Принагідно варто згадати давні, але й нові насуші, слова Франкліна Рузвельта: «Війну ідей так само не можна виграти без книг, як морську війну — без кораблів». А у нас подвійне ускладнення: шовіністи хочуть відняти і кораблі на Чорному морі, й українську книжку у широкого читача.

Підготовлено законопроект на рівні європейських стандартів. Але ж стан нашої економіки й суспільної свідомості поки що далекий від паризьких і берлінських аналогів. Це так чи інак так має бути враховано в законі про видавничу справу, якій мусить зафіксувати, що книговидавання — складова процесу розбудови держави. Закон має встановити, що видавничі

КНИГИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

грамі...» наукове та матеріально-технічне забезпечення видавництв — і державних, і приватних — ними не забезпечується. В Україні імпортується 85% паперу, 100 відсотків поліграфічних фарб до загальної книговидавничої потреби, а ціни на все це ростуть. Асоціація незалежних видавців простежила динаміку цін на тонну офсетного паперу в доларах: 1993 р. — 750, 1994 — 1000, 1995 — 1500. Хто вищує кошти, «дістає» необхідні матеріали за межами України і хто платить за них? Самі видавці. Тому державні видавництва, ставши за таких економічних умов незалежними від держави, неспроможні здійснювати державну політику в галузі українського книговидавання, тим паче — за відсутності нормальної правової бази. Але вони спроможні загинути, коли дбатимуть виключно про національну культуру, не витримавши на книжковому ринку конкуренції з ліцарями видавничої комерції в ім'я чистогану.

Дані Мінпресінформу, створеного на руїнах Держкомпреси, як не дивно, оптимістичніші порівняно з даними початком 90-х років. Питома вага українських видавць серед загальної кількості випущених у 1993-95 рр. складає відповідно 41,5; 43,8; 47,1 відсотка.

І все-таки українська книжка потерпає. Сучасні автори бідують. Згорнуто кілька великих видавничих програм, уже розпочатих видавць українських класиків. У цьому відношенні чп не найдивніше складається доля «Державної програми...» У кінці минулого року Президент Кабміну на звіт Мінпресінформу прийняла Постанову, в якій зафіксовано давно очікуване: «Установити, що з 1996 року випуск соціально значущих видавць... здійснюється за єдиною Національною програмою, яка щорічно формується і реалізується Міністерством у справах преси та інформації як державним замовником на підставі обгрунтованих заявок і пропозицій зацікавлених міністерств, відомств, наукових установ, творчих спілок і інших громадських організацій».

Міністерству економіки та Міністерству фінансів вирішити питання про заосередження в Міністерстві у справах преси та інформації бюджетних коштів на випуск соціально значущих видавць за державним контрактом».

— Крига скресла, панове присяжні засідателі! — сказав він герою відомого гумористичного роману з життя неписької Одеси. Нарешті тим, хто «замовляє музику» і відповідає за неї, дозволили платити. Однак гроші виділили тільки на папері. Річ у тім, що в період формування державного бюджету на 1996 р. Мінпресінформ звернувся до Кабміну з листом, суть якого така. Виконувати «Державну програму» заважає відомий підхід при розподілі коштів із державного бюджету на книговидавання. Розпорощення коштів спричиняє дезинтеграційні процеси, «розмивання» державної політики у цій важливій справі. Міністерство фактично позбавлене можли-

коштів у Кабміні крапку над «і» у цій очевидній справі так і не поставили. Чому?

Окремим рядком у бюджеті на 1996 р. записано кругленьку суму на книговидавання за державним контрактом. А хто буде «замовляти музику», через фінансові важелі, реальною координації виконання єдиної Національної програми і відповідати за витрачені кошти — невідомо. Чи Мінпресінформ, що покликаний гурденевою постановою Кабміну бути головним її виконавцем? Чи, як і раніше, Міносвіти та ряд інших відомств, тобто всі й ніхто конкретно? Що створювало і може далі створювати чинні умови для безконтрольного використання державних коштів не за призначенням, прирощуючи собі вигоду в комерційних видавничих і поза видавничих структурах. Чудеса! Кабмін не виконує рішення Кабміну, беручи участь у формуванні держбюджету.

А може, Кабмін тут непричетний? Може, все набагато простіше? В системі книговидавання й поліграфії давно створені при державних малі підприємства, куди відомчі начальники й начальнички навчилися за останні роки перекачувати кошти й ресурси, на чому гриють руки і «старі бюрократи», і «нові українці». Демократія ж бо! Вільна економіка на першій стадії «дикого» ринку! Завдяки такому доволіному розумінню вільного господарювання (за державних коштів!), унаслідок відомчої розпорощеності державних коштів на книговидавання працюють у півсилі, у чвертьсилі авантаженості високопрофесійні колективи таких видавництв, як «Український письменник», «Дніпро», «Веселка», «Мистецтво», «Музична Україна» (Київ), «Маяк» (Одеса), «Січ» (Дніпропетровськ). Тоді як окремі видавці, обласкані щедрими державними грошми, будують на свій розсуд ринкові відносини з іншими структурами і не пропускають престижних міжнародних виставок, куди доводиться літати не на безкоштовних килимах-самолітах. І так триватиме доти, допоки у державних коштів, спрямованих на випуск соціально важливих видавць за державним контрактом не буде єдиного господаря-розпорядника. Ним повинен стати, звичайно ж, Мінпресінформ, певна річ, під контролем Мінфіну, Мінекономіки і податкової інспекції.

Який же вихід із глухого кута, що утворився? Підготовлено в новому варіанті законопроект «Про видавничу справу». Він має врахувати особливості перехідного періоду, в якому живемо, важку спадщину минулого, деформації ледь не в усіх сферах людської діяльності, неформованість демократичних інститутів у державі, що будується, аморфність владних структур, неспіровану ззовні боротьбу між прихильниками і супротивниками розбудови Української незалежної держави. Врахувати широке використання в цій боротьбі преси й кни-

дільність — не прохідний двір, не сфера легкої наживи. Право на видавничу діяльність в умовах переходу від тоталітарної системи до демократичної має бути регламентованим на користь відродження пригнобленої упродовж століть української культури, соціальної і національної справедливості для українського народу, усіх національностей, що проживають в Україні, вважають її своєю Батьківщиною і бажають добра всім громадянам нашої молоді держави. Свобода випуску антиукраїнських газет і книжок — це не свобода слова, а відкрита підтримка тих сил, які нищили раніше і далі хочуть нищити українську націю і нашу національну культуру, прагнуть демонтувати нашу державу незалежність. Проти такої «свободи», як і проти недавніх травневих закликів до повалення державної влади в Україні, можна і треба протистояти на державному рівні правовими засобами і санкціями.

Засилля антилітератури на книжковому ринку є не тільки наслідком економічної кризи і багатьох вище окреслених причин. Не меншою мірою, ніж астрономічні ціни на папір та поліграфічні послуги, дає про себе знати відсутність чітко визначеної державної політики у видавничій справі та книжковій торгівлі, де переважає привозна, неоподаткована продукція. Зацікавлені у виданні й поширенні української книжки видавці справедливо нарікають, що після непосильного оподаткування найбільш чіткої проблеми, з якими вони стикаються в практичній діяльності, — це зруйнована мережа книжкової торгівлі, нестерпні умови, що склалися у комплектуванні бібліотек і в їх взаєморозрахунку з видавництвами. Найголовніше: видавництва з його матеріально-технічною базою, поліграфічне підприємство і книжоторг мають являти собою єдиний комплекс, що аж ніяк не суперечить справі створення й розвитку кооперативних, комерційних та інших підприємств книжкової торгівлі.

Маємо всі підстави в сенсі державної підтримки українського книговидавання використати досвід багатьох цивільованих країн, де національна книга підтримується пільговим оподаткуванням, а в Сполучених Штатах Америки застосовується система дотування видавць художньої літератури. Тим більше, не гріх нам піти за прикладом своїх близьких сусідів-росіян з їх податковим, митним, валютним та іншим державним регулюванням у книговидавничій справі. Книга як духовна опора культури, і назагал держави, не може бути покинутою напризволяще. Хто цього не розуміє, той, певно, думає, що повноцінне життя починається з наповненого гаманця, а не з наповненої душі.

Петро ОСАДЧУК
народний депутат України

ж, це мало, вважаючи, що видання мало б бути підручним для кожного суцього в Україні педагога. Сподіваюся, що це лише перша ластівка «Освіти». Бо, погодьмося зі славетним педагогом Софією Русовою, що «Народ, що не має своєї школи, попасе задніх! Йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба, живе він не по своїй живій душі, а чужим розумом. Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злиди й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Україні».

Ніби сьогодні й про сьогодні написали! В тому й геніальність видатних, що пишуть на всі часи, не на потребу одного дня.

А це уже на карб парламентаріям! «Найдорожчий скарб у кожного народу --

Грунтовну статтю про життя й діяльність видатної українки Софії Русової подає у книзі її упорядник й натхненник пані Олена Проскура («Біла джерел української педагогічної думки»). А праці педагога вишукувалися по різних книгозбірнях та часописах, хоча за кордоном давно вийшли книгами різними мовами й широко використовуються в тамтешній практиці. А ми ж до свого кровного, цензурованого донедавна, лише доторкаємося. Нап'ється з цього джерела і дошкільник, і вчитель школи, і батьки теж. Ось перелік статей книги, що свідчить про їхнє спрямування: «Дошкільне виховання», «У дитячому садку», «В оборону казки», «Нова школа», «Система Монтесорі», «Теорія і практика дошкільного виховання (фрагменти)», «Мати» в поезії Шевченка, «Микола Лисенко», «Націоналізація школи». А «Бібліографічний покажчик праць Софії

Русової», поміщений укінці книги, засвідчить про енциклопедичність знань та зацікавленість педагога.

Оскільки вихід такої книги -- однієї з перших в Україні в новочасі! -- подія небуденна, 19 червня в Будинку вчителя, що дуже символічно, адже саме тут як член Центральної Ради трудилася Софія Русова, відбулося свято її презентації. Йі гостей, переважно педагогів, прибуло на це свято немало: вільних місць у відведеному залі не було.

Промовляли до присутніх і директор видавництва, і редактор тому (п. Н. Сідаш), і його упорядник (п. О. Проскура). До слова запрошувалися й освітяни, й бібліографи, і господарі залу, і представник Міносвіти.

Під посвіт як оберіг освіти, запалений Оленою Василівною, лунають слова по-вищими військовими авторитетами, на яку посилався Ленін, даючи наказ знищити флот? Справа в тому, що знищенню флоту передували страшні події. В містах Севастополі, Євпаторії, Ялті та ін. більшовики-матроси знищили тисячі морських офіцерів. Ось як про це мовиться в фільмі: «Ця Графська пристань. З усього Севастополя звозили вбивати офіцерів. У лютому різанина офіцерів була чітко спланована, вбивали за списком -- всього 800 чоловік, був виділений транспорт і матроси-санітари. Вони вантажили трупи на кузова вантажних автомобілів, закривши брезентом, везли на Графську пристань. Звідси жертви потрапляли у трюм баржі, яка вивозила їх у море. Згодом ці масові сплановані вбивства ляжуть в основу наказу Леніна № 48, яким відповідальність за знищення кораблів ляже на бунтівників-матросів».

На перегляді фільмів були люди похилого віку, ветерани війни, чия свідомість формувалася під впливом викривлених уявлень про історію нашої країни, але переконлива сила документальних фактів примусила їх переглянути свої погляди. Побільше б таких кінострічок доходило до широкого кола глядачів. Проте, на жаль, поки що через брак коштів багато талановитих режисерів не можуть втілити свої задуми в життя, а вже створені фільми не можуть потрапити на екран через засилля комерційної низькопробної продукції. Проте, як казав відомий герой Михайла Булгакова, «рукописи не горять». Тож будемо вірити, що це дійсно так.

Володимир GERMAN

Як часто спохоплюємося нині, пригадуючи біблійне: час збирати каміння. Настав-таки він, цей час. І озирнемося, й бачимо: багато ми розкидали його, й

здебільш коштовного, що виграє перлами-самоцвітами. Та кожен камінь -- й найперш дорогоцінний -- гідної потребує оправи. Для письменників, філософів, педагогів-теоретиків такою оправою видається відтворення їхньої праці у друкованому слові -- книзі. Нагінаймося, раймо ті самородки -- видаваймо книги.

Та тут уже інша проблема постає -- яким коштом? Це на анжелік-маріяни нині повинь, а те, що рятує націю од бездуховності, найперш цвіт нації -- молодь -- посувають на околиці. Тому й проблеми молоді, її виховання -- оголений нерв нинішнього українського суспільства. А масмо світової слави педагогів, дарувала історія нам їх щедро, інші заздять, переймають у нас їхній досвід. До таких незгасних світил належить і Софія Федорівна Русова (1856-1940) -- видатний український педагог, історик, географ, етнограф, політик і громадський діяч.

140 років тому -- 18 лютого 1856 року -- перейшла вона у земний вимір у селі Олешня на Чернігівщині, п'ятою дитиною в сім'ї. Донька шведа й французьки, за свою подвижницьку працю на українській громадській і педагогічній ниві в комуно-більшевицькі часи була таврована українською буржуазною націоналісткою, наша педагогіка була аж донедавна позбавлена її фундаментальних праць.

Й ось у часі економічної скрути ентузіастки з видавництва «Освіта» за рахунок власного прибутку (коли ж держава візьметься за це?) видало «Вибрані педагогічні твори» Софії Русової. Ошатно видана книжка, у твердій палтурці, накладом 10 тисяч примірників. Звичайно

БЕРЕГИНЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ

його діти, його молодь, й що свідоміше робиться громадянство, то з більшою увагою ставиться воно до виховання дітей, до забезпечення їм найкращих умов життя».

Чи ж бережемо цей скарб як належить? Ой ні! Як і раніше, за залишковим принципом. А леліяти б його, аби пустоцвітом не пішов, позбавлений державної опіки! І зі вчителя -- злидня що потім питати, -- злидень злидений багато не навчить...

Щедро всяяна книга перлами педагогічної мудрости -- і про матір як найпершого вчителя дитини, і про рідну мову як «першу умову, щоб учні проходили науку свідомо», і про місію педагога: «Бути гарним педагогом -- це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки».

Куди б не закидала доля Софію Русову, усюди організувала дитячі садки, недільні школи, народні читальні, вела широку просвітницьку роботу. Була вона і членом Центральної Ради, очолювала два її відділи -- позашкільної освіти і дошкільного виховання. Успішно працювала, зі власного досвіду творила науку життя -- педагогіку.

Куди б не закидала доля Софію Русову, усюди організувала дитячі садки, недільні школи, народні читальні, вела широку просвітницьку роботу. Була вона і членом Центральної Ради, очолювала два її відділи -- позашкільної освіти і дошкільного виховання. Успішно працювала, зі власного досвіду творила науку життя -- педагогіку.

Куди б не закидала доля Софію Русову, усюди організувала дитячі садки, недільні школи, народні читальні, вела широку просвітницьку роботу. Була вона і членом Центральної Ради, очолювала два її відділи -- позашкільної освіти і дошкільного виховання. Успішно працювала, зі власного досвіду творила науку життя -- педагогіку.

Куди б не закидала доля Софію Русову, усюди організувала дитячі садки, недільні школи, народні читальні, вела широку просвітницьку роботу. Була вона і членом Центральної Ради, очолювала два її відділи -- позашкільної освіти і дошкільного виховання. Успішно працювала, зі власного досвіду творила науку життя -- педагогіку.

Куди б не закидала доля Софію Русову, усюди організувала дитячі садки, недільні школи, народні читальні, вела широку просвітницьку роботу. Була вона і членом Центральної Ради, очолювала два її відділи -- позашкільної освіти і дошкільного виховання. Успішно працювала, зі власного досвіду творила науку життя -- педагогіку.

Куди б не закидала доля Софію Русову, усюди організувала дитячі садки, недільні школи, народні читальні, вела широку просвітницьку роботу. Була вона і членом Центральної Ради, очолювала два її відділи -- позашкільної освіти і дошкільного виховання. Успішно працювала, зі власного досвіду творила науку життя -- педагогіку.

ЗАМАЛЬОВУЄМО «БІЛІ ПЛЯМИ»

Тенденційне й однобоке висвітлення подій, викривлення фактів за комуністичних часів призвело до утворення безлічі «білих плям» в історії України та інших країн колишнього СРСР. Повертати людям правду про минуле випало нам -- історикам, філософам, митцям-письменникам, артистам, кінематографістам. Лауреат премії ім. Олександра Довженка, відомий український режисер Віктор Живолуб належить саме до когорти тих, хто замальовує «білі плями» вітчизняної історії. Свідчення тому -- два його, як вважає сам автор, кращі документальні фільми -- «Брестський мир. Протистояння» та «Загибель Чорноморського флоту». В кінці квітня Київське крайове об'єднання «Просвіта» ім. Т. Г. Шевченка організувало показ їх для офіцерів, курсантів, солдатів і всіх бажаючих в Центрі культури, просвіти і дозвілля Збройних Сил України.

Перед очима глядачів за якесь дві години демонстрування фільмів проходила подія і відомої, і разом з тим зовсім незваної історії України, адже за часів радянської імперії вона навіть не розглядалася як історія окремої держави. Так, фільм перший «Брестський мир. Протистояння». Зі шкільної партії нам відомо про Брестський мир, який, як нам подавали, був укладений у Брест-Литовську з Німеччиною завдяки мудрій політиці Леніна. Проте те ж, що в результаті Брест-

литовських переговорів в лютому 1918 року Центральної держави визнали незалежність Української Народної Республіки і частина земель відійшли до України, в підручниках історії донедавна навіть не згадувалося. Але саме на цьому акцентує в своєму фільмі Віктор Живолуб.

У кінострічці використані документальні коди 1917-1918 років. Перед нами постають справжні, а не відтворені грою акторів, історичні особи, представники Харківського Уряду -- Троцький, Каменев, Біденко, Родек, німецькі генерали Гофман, фан Кюльман і це особливо переконує в правдивості відтворених подій більш ніж піввікової давнини. Без перебільшення можна сказати, що годинний фільм Віктора Живолуба документами і фактами викриває історичний міф про те, що робітники і селяни боролися за соціалістичне суспільство.

Цій темі присвячений і документальний фільм «Загибель Чорноморського флоту». Ми знаємо про події, відтворені в кінострічці в основному із п'єси Олександра Корнійчука «Загибель ескадри» та однойменного художнього фільму. Але думаю, що в ті часи, коли цей твір широко пропагувався, мало хто здогадувався, що не матроси-більшовики, які прийняли рішення краще потопити флот, ніж віддати його ворогові, вирішили долю флоту. Насправді його доля

вирішувалася в Кремлі, про що й оповідає мовою документів і фактів переконливий голос народного артиста України Константина Степанкова.

Сам Ленін розгнівно написав: «через безвихідь становища, доведеного вищими військовими авторитетами флот знищити негайно». За це рішення проголосувала лише четверта частина делегатів від кораблів. Навіть Рада Народних Комісарів прийняла рішення повернути ескадру з Новоросійська до Севастополя. Але все ж флот знищили. Причиною тому був Український прапор, який замайорів на ряді суден. Увійшовши в Севастополь, німці не зачепили кораблі, оскільки це був флот союзної держави. На кораблях розпочалися планові навчання, відбудовчі роботи, командування українським флотом прийняв контрадмірал Остроградський-Апостол. У липні був заснований військово-морський прапор ВМФ України. У жовтні український флот почав виходити в море. В Новоросійську ж, як уже було сказано, кораблі були знищені, проте не всі. Лінійні «Воля», крейсер «Троян» та міноносець повернулися до Севастополя і, піднявши на щоглах український прапор, увійшли в корабельну бухту і приєдналися до решти флоту: національні кольори врятували флот.

А що ж то за безвихідь становища, доведена

Алла ТОПЧІЙ

ЦЕРКВА В ТОВСТОМУ ЛІСІ І «САРКОФАГ» НАД ЧЕТВЕРТИМ БЛОКОМ

Цю Чорнобиль світ заговорив десять років тому, хоч це дуже древнє місто з тисячолітньою історією. Вже виповнилося 800 років від першої згадки в літописі про Чорнобиль. Цю історію цього містечка, відомого після катастрофи на атомній електростанції всьому світу, розповідає письменник Данило КУМНЯК, котрий донедавна керував Чорнобильською групою спеціалізованої історико-культурної експедиції Мінчорнобиля України.

Восени 1193 року київський князь полював біля Чорнобиля, що й зафіксовано в літописі. Отже, 800 років тому Чорнобиль існував як населений пункт, тому ця дата заснування швидше символічна, умовна, бо люди тут жили задовго до першої згадки в Літописі. Як писав відомий красзнавець Леонтій Похилевич, у «Сказанні про населені місцевості Київської губернії», виданому 1864 року, «за дві верстви від містечка Чорнобиль на північ на горі над річкою Прип'ять знаходився Стрежев, де збереглися залишки якоїсь древньої кам'яної споруди. З історії відомо, що Мстислав Володимирович Мономах 1127 року послав братів своїх проти Кривичів чотирма дорогами. Всеволоду, сину Олега, наказано було йти зі своїми полками через Стрежево до міста Борисова». Згодом ця місцина стала Чорнобилем, тож літописний Стрежев, згаданий в літописі на 65 років раніше, можна ототожнювати з сумнозвісним нині містечком над Прип'яттю. Так що не буде помилкою називати Чорнобиль містом з тисячолітньою історією. Про це свідчать древні кургани, городища та інші пам'ятки археології. Тут знайшли скарб срібних древньоримських монет часів Антонінів. В 13 столітті при впадінні Прип'яті в Дніпро об'єднані литовсько-українські війська розгромили татарське військо на чолі з воеводою хана Батия Кайданом, яке йшло за даниною. Сам Кайдан заледве втік -- це була перша перемога поневоленої Русі над монголо-татарами. Згодом тут утворилося Чорнобильське староство Литовського князівства. Вже у 18 столітті сюди переселилася велика громада старообрядців-розкольників з Стародуб'я -- до них приєднувалися однопідданці з інших кутків Російської імперії. Старовіри, крім Чорнобиля, селилися в інших ближніх селах,

засновували нові -- залишки старообрядських монастирів і скитів збереглися на Чорнобильщині до наших днів.

1600 року князь Лука Сапега відкрив у Чорнобилі римо-католицький костел, при ньому згодом виник домініканський монастир. 1769 року біля Чорнобиля поляки четвертували гайдамацького отамана Бондаренка, якого вони захопили в полон біля Макарівки.

В середині 19 століття в Чорнобилі жило 3683 євреїв, 2160 душ православних, 566 розкольників і 84 римо-католики. Відповідно тут було 5 синагог, 3 православні церкви і костел. Чорнобиль був одним з центрів єврейської духовної культури, а саме хасидизму, тут поховано п'ять чорнобильських хасидів -- пророків. Вже після катастрофи на атомній електростанції, п'ять років тому в Чорнобилі приїхало кілька сотень паломників, котрі сповідують хасидизм, з усього світу -- вони знайшли занедбані могили хасидів, впорядкували свої святині, провели моління і відправи. Так Чорнобиль стає центром паломництва частини євреїв світу.

26 квітня 1986 року розкололо історію цього краю на дві частини -- «до» і «після». Жителів Чорнобильщини евакуювали, але містечко все одно існує -- нині в ньому живуть «ліквідатори» -- працівники установ, пов'язаних з ЧАЕС, «самосели», які повернулися в рідні місця. Діє Іллінська церква, в якій править отець Федір Ленок, колишній священник з нині мертвого села Товстий Ліс. Це -- лише побіжні начерки, пунктирні обриси історії цього міста. Про Чорнобиль можна розповісти багато -- та його історія невіддільна від історії всього древнього краю, і сприймати її слід в комплексі. Працюючи в складі спеціалізованої історико-культурної експедиції Мінчорнобиля України, довелося побувати в багатьох безлюд-

них селах Чорнобильщини, вже після катастрофи. Ми шукали і вивчали, фіксували пам'ятки історії та культури цього краю -- наша робота, наші знахідки представлені зараз на виставці в Українському домі, в Києві. Коли восени 1992 року наша група діставалася глухого і до катастрофи села Замощія, то там ще горіли торфовиська після страшних літніх пожеж. До цього древнього старообрядського села, що над річкою Уж, або, як називають її місцеві жителі, Уша, ми дісталися лісовою дорогою крізь болота і торфовиська -- обабіч стелився дим від підземних пожеж. Це горів торф, ще з серпня, коли вал вогню спалив села Роз'їжчу, Стечанку і ще ряд населених пунктів. Тоді у вогні загинули люди -- місцеві жителі, які повернулися в рідні домішки. Згоріли тисячі гектарів лісу. Обгорілі залишки будівель і димарі мертвих сіл справляли моторошувате враження. Самі назви сіл свідчать за себе -- Залісся, Запілля, Замощія -- за лісом, за полем, за мохом... Де чорт «добранич» каже. Справжні поліські джунглі. Край неляканних звірів, які виростили вже після катастрофи і не бачили людей.

Перші ознаки життя зустрілися лише при виїзді з села Стечанка, де на узвишші, на острівці дивом зацілілого в морі вогню цвинтаря (на хрестах збереглися навіть залишки вицвілих вишитих рушників, що мали на вітрі немов перебиті крила душ), ми побачили між могилами кілька козуль, а трохи далі, на вигорілому узліссі -- виводок диких свиней. За цвинтарем -- мертвий обвуглений ліс, оповитий димом, болота, які, на наше щастя, прихопив морозець і зробив проїжджою для легковика зарослу ґрунтову дорогу, якою ось уже кілька років ніхто не їздив. В Замощі, до травня 1986 року, коли його жителів, як і всіх інших мешканців Чорнобильщини, евакуювали, жили старообрядці. Жили замкнуто, ізольовано від світу, за своїми канонами і правилами. Не випадково ж старообрядці обирали для своїх поселень і скитів глухі місця в лісах, «вовчі закутки», так склалося історично, що, починаючи з сімнадцятого століття, російська держава переслідувала їх, тож самоізоляція розкольників була захисною реакцією від чужого і ворожого їм світу. Так з'явилися вони і на Чорнобильщині -- як в самому містечку, яке було тоді під Польщею, так і в інших місцях краю, селечись або біля глухих сіл, або й засновуючи свої власні поселення. Як писав дослідник Леонтій Похилевич в «Сказанні про населені місцевості Київської губернії», виданому 1864 року, «Розкольників в слободі 346, називається Замощія. В ній є і молитовний їх дім і

жіночий монастир з каплицею в ім'я Казанської Божої Матері, а за Ушею за 8 верст від Замощія серед боліт, вкритих лісами, чоловічий Миколаївський монастир, досить багатий, знаменитий дуже древніми своїми старожитностями, з церквою дерев'яною, на кам'яному фундаменті, залізом вкритою, в ім'я Різдва Христового, і каплицею в ім'я Дмитра мироточивого, в 1829 році при ігумені Салафалі збудованими. Остаточно влаштування своє монастир одержав 1805 року і мав 50 окремих хат, де були келії монахів, і окрему каплицю. Монастир цей мав власні куплені землі, що недавно відсуджені на користь власника, оскільки розкольниківські общини не визнаються законами...

...Велика розкольниківська слобода Красилівка... розкольників, котрих тут 691 душа обох статей, займаються хліборобством і торгівлею. Тут також є жіночий монастир і парафіяльна каплиця».

Саме залишки монастирів і цікавили нас. Ще до чорнобильської катастрофи мені не раз доводилося милуватися руїнами цегляної церкви над Ужем біля села Замощія. На ній на той час збереглася навіть один купол. Коли ж ми нарешті досягли своєї мети, то я з сумом пересвідчився, що купол не стало -- він згорів вже після Чорнобильської трагедії, про що свідчили обвуглені балки в середині храму. Та муровані стіни, що заціліли, всеодно зберегли велич -- видно, талановиті і сумлінні майстри зводили їх сотні літ тому. На стінах -- де-не-де скупі залишки розписів, проступають отвори вмурованих голосників, що забезпечували гарну акустику в храмі. А неподалік виявився старообрядницький скит, вірніше, його залишки -- споруда (бо хатою її назвати важко) з двома віконцями на рівні землі, де висота стін віддолівки до стелі становить десь півтора метра, не більше -- в ньому ґартували свої дух і тіло найбільш фанатично віруючі розкольників. В ньому ми знайшли залишки монастирської книгозбірні. Тут же -- занедбаний цвинтар старообрядців з дуже цікавими дерев'яними надгробками в формі хаток, переважно без хрестів, з написами з Святого Письма на металевих пластинках, що прикріплені до їх боковин. Між ними трапляються і великі дерев'яні хрести над могилами. А над всім цим панують масивні стіни монастирського храму -- в багряному призахідному освітленні раннього надвечір'я вони особливо величні. Над вічним супокосом...

...Переправившись через річку Уж, яку місцеві жителі називають Ушею, ми подалися в село Бички, де на узліссі дослідили і зафотографували залишки чоловічого Миколаївського монастиря.

ЧОГО НЕ СКАЖУТЬ ДОВІДНИКИ

Не можу собі уявити, для чого наші письменники їздять, щоб писати, в будинки творчості (точніше, їздили, зараз вже ні). Бо навіть коли пишеш оповідання, і то час від часу треба заглянути в словник: чи правильно ти вживаєш якесь слово, чи правильно його пишеш, чи не можна б до нього підібрати синонім?.. Ну, а коли вже йдеться про статтю, то тут без енциклопедії і всяких довідників не обійдешся. Бо хто отак пам'ятає, в якому році татари здобули Київ, чи коли народився Шекспір, чи які трагедії написав Евріпід. І ще багато подібних речей, які вставляєш в свої статті, щоб читачі подумали, що ти й справді все те маєш у своїй голові.

Наприклад, є в мене гарний трьохтомний «Український радянський енциклопедичний словник», а мені знадобилося уточнити, де народився Іван Вагряний. Беру перший том, шукаю і знаходжу... Вагряну Єлисавету -- «болг. поетеса, Герой Соц.праці НРБ з 1967 р.» Далі перераховуються її книжки, а Івана Вагряного і в помині нема. Як нема Василя Барки, Антоненка-Давидовича, Тодоса Осьмачки (зате є Осьмак -- «укр. рад. архітектор»), нема Уласа Самчука. Правда, є Винниченко -- «один з ідеологів укр. бурж. націоналізму... письменник». І на тім спасибі. А тепер глянемо, чи є Микола Аркас. Є! -- «укр. композитор...» Твори: опера «Катерина» за Т. Шевченком... обробки нар. пісень, романси, дуети». І ні слова про те, що він же був автором «Історії України».

Ах, так, коли вже розмова пішла про історію: з дитинства нас у школі вчили, що татаро-монгольське іго на Русі тривало 300 років, аж поки князь Дмитрій Донський на Куликовому полі не розгромив уцят татарські війська. Але ніби десь мені трапилося прочитати, що ще до того якийсь литовський князь розбив татарів на річці Синюсі, і таким чином землі нинішньої України було звільнено раніше. Починаю шукати на літеру «С» -- ніякої Синюхи нема. Зате є окремими статтями і Дмитрій Донський, і «Куликовська битва», яка «Поклала початок визволенню рус. земель від золотоординського іго».

Зрештою, трьохтомний словник вийшов у 1986 році, вже за часів так званої «перебудови», але ж такі фундаментальні видання готуються довго, так що робота над ними припала на самий «розквіт застою». Чого вимагати від редакційної колегії, тим більше, коли з десяти її членів у п'яти прізвище закінчувалося на «ов», а в шостого на «ін».

Краще сяду я за статтю про розстріляних українських письменників, і для того покладаю біля себе довідник «Письменники Радянської України». Коли ж це було розстріляно Григорія Косинку? Овва, виявляється, його не було розстріляно, він просто помер 17 грудня 1934 р. А ще в цей час помер Іван Крушельницький. А днем раніше, 16 грудня 1934 р., одночасно померли Олекса Влизько і Дмитро Фальківський. Отака нагла погесть на українських письменників. Ну, а як там було з Миколою Хвильовим?

Виявляється, він «пішов з життя 13 травня 1933 р.». Отак елегантно, замість грубого «застрілюється» або «покінчив самогубством». І як не читай той довідник, ніде не знайдеш жодного слова про репресії. В такому ж довіднику, виданому в 1966 р., про Євгена Шаблювського, принаймні, сказано: «З 1937 по 1957 р. був позбавлений можливості продовжувати творчу роботу». В довіднику 1970 р. це повторено. А в найновішому довіднику, виданому 1989 р., нічого такого нема. Лишається тільки гадати, чому одна книжка Шаблювського датується 1934 р., а наступна аж 1961 р.

Невже ж у 1989 році цензура була такою прискіпливою? То для чого було взагалі видавати довідник? Адже вже всім було ясно, що все має розвалитися, почекай б іще рік-другий, і вже можна було б видавати просто довідник «Письменники України», і дати в ньому все тих же Вагряного, і Винниченка, і Осьмачку, і Самчука, і Олену Телігу, і Ольжича, і всю нинішню літературну діаспору. Ні, хтось дуже підбав, щоб видати той довідник якнайшвидше, видати таким, як він є, цілком правильно розраховувши, що коли вже витрачено гроші на видання одного довідника, то не буде на другий, досконаліший.

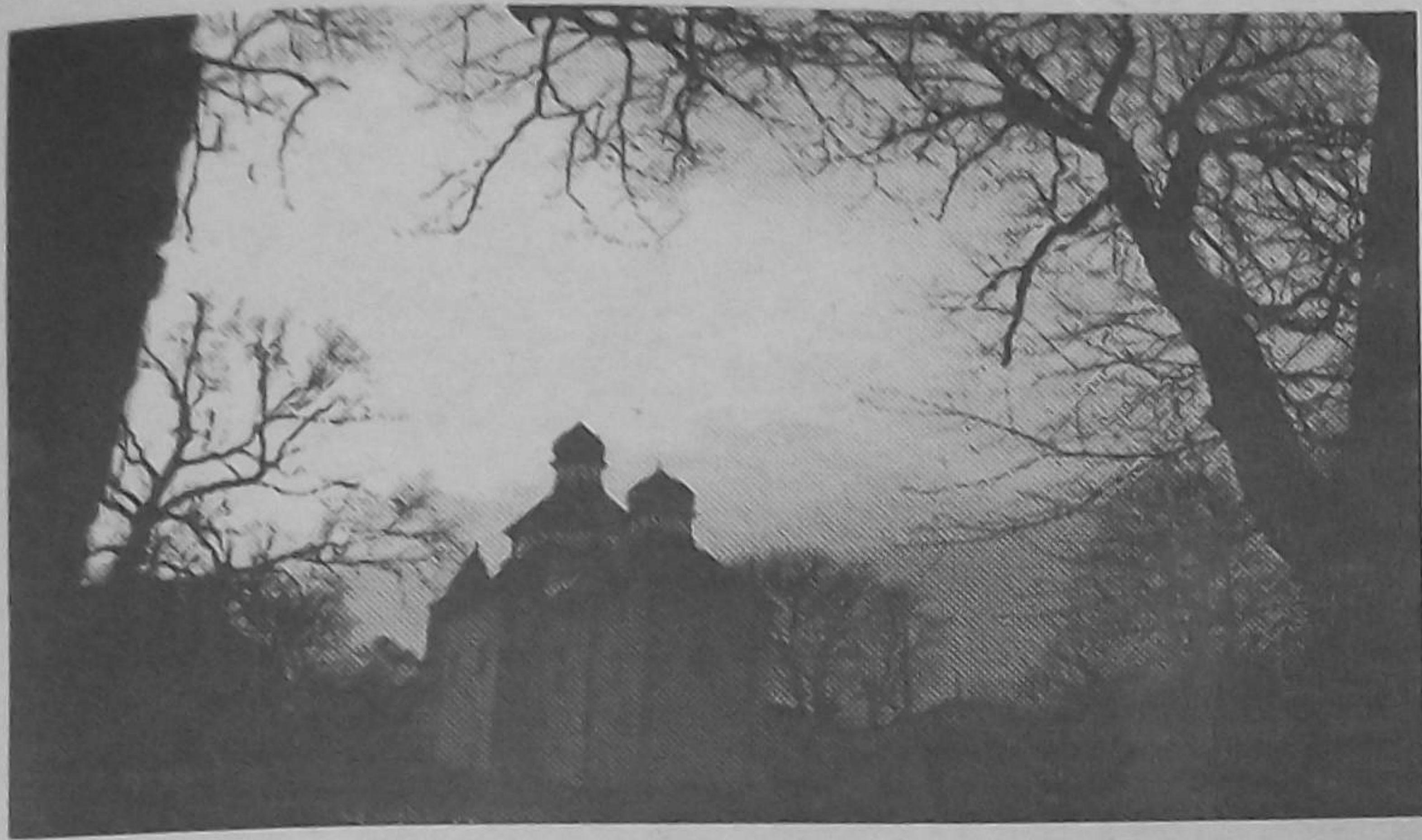
А далі ще хтось як воно повернеться. І нарешті, беру енциклопедичний довідник «Митці України».

Марно б там шукати лауреата Шевченківської премії Леопольда Яценка. Або легендарних художниць-шестидесятниць Галину Севрук, Людмилу Семікіну, Галину Зубченко, скульптора Теодозію Бриж, актрису Тетяну Цимбал. Нема таких українських митців! І не було ніколи. Правда, був Василь Верховинець і він був «репресований 1938». І що б це воно означало? Беру «Словник іншомовних слів» видання 1977 р., але там такого слова взагалі нема. Беру 8-й том Словника української мови і знаходжу: «Людина, яка зазнала репресій». Ну, а що таке «репресія»? «Захід державного примусу, покарання». А чому б просто не сказати, що Василь Верховинець був розстріляний? Так само, як художник Михайло Бойчук, його дружина Софія Налепинська-Бойчук, яку розстріляли в дворі київської тюрми. Про Леся Курбаса і того нема, тільки місце смерті -- Соловки. Кіноактриса Марія Капніст два строки відбула на сибірських лісопалах, а коли врити довіднику, то вона тільки й робила, що працювала в театрі та знімалась у кіно.

А вийшов же цей довідник вже в незалежній Україні, аж в 1992 році. Правда, редагував його той же Кудрицький, який був, -- а може, й зараз є? -- «відповідальний редактор УРЕС» і видавав той самий трьохтомник, з якого я почала цю розмову.

За цим усім мені бачиться чиясь добре продумана стратегія, як можна довше годувати нас фальшивою інформацією.

Галина ГОРДАСЕВИЧ

Древність і багатство якого відзначав видатний краснавець минулого століття Леонтій Похилевич. Десь тут перебував своїми голодні часи після революції 1917 року юний Костянтин Паустовський, про що він писав у своїх спогадах -- з них же ми довідуємося, що вся монастирська братія була замордована якоюсь бандою в дні громадянської війни. Після 1917 року всі ці монастирі були, звичайно, закриті і зруйновані, розграбовані, зацілілі монастирські споруди в кращому разі були пристосовані під господарські потреби колгоспників -- так в храмі Миколаївського монастиря в селі Бички був якийсь склад і, звичайно, в ньому, окрім стін, нічого не залишилося від первісного вигляду. Хати ж, що були келіями монахів, частково знищені, а ті, що залишилися, стали звичайним житлом місцевих селян та колгоспними службовими приміщеннями, як можна переконатися з тих паперів, накладних, квитанцій, гасел та содзобов'язань, які там валяються й досі. Слід зауважити ще одну цікаву і суттєву деталь: за картою радіаційної обстановки, місцевість, де знаходяться ці монастирі і ближні до них села, аж до Роз'їжчої включно, практично «чисті» -- наш дозиметр показав радіаційний фон, наприклад, в Бичках, значно нижчий, ніж в Києві. Що це -- випадок, співпадіння, чи Боже провидіння? Хто зна... Хай це залишиться інформацією для роздумів віруючих і атеїстів. А, можливо, і для досліджень вчених...

...Село Товстий Ліс знаходиться в так званій «ближній зоні», за якийсь десяток кілометрів від Чернобильської атомної. Дуже давнє село, вперше згадується в історичних документах ще 1447 року. В 1570 році частина його була надана Київським воєводою Андрієм Немировичем Києво-Михайлівському монастирю і затверджена за ним королями польськими Сигизмундом Першим і Другим. Знамените воно і нині своєю величю дерев'яною церквою в ім'я Воскресіння Христового, в стилі українського бароко, збудованою 1760 року, хоча, зазначав у минулому столітті Леонтій Похилевич, як видно з написів на деяких іконах, датованих 1731 роком, тут була церква ще раніше. Побували ми в цій церкві, обстежили, зафотографували. Треба сказати, що збереглася вона добре, хоч потрабували її злочинці після евакуації населення безжалюно -- практично нічого, крім розписів на стінах, які вкрасти неможливо, в ній не залишилося. Про ікони, які тут були, нагадують лише плями на стінах та цвяхи, на яких вони кріпилися. Все решту розтрощено, сплюндровано. Хай судить їх Бог, тих мародерів, якщо для суду людського вони недосяжні на разі. Але вже нині держава повинна подбати про охорону, реставрацію і збереження цього храму, оскільки його нинішній задовільний стан дозволяє це зробити. Якщо врахувати, що це найдревніша споруда Чернобильщини, яка дійшла до наших днів, цінність

її від цього зростає особливо -- вона може стати символом цього враженого атомною катастрофою краю... Піднявшись на самий верх її дзвіниці, я надібав на стіні напис: «Снаружи красили церковь Комаренко Ваня Олімпійович та Пінчук Александр Васильович 3 августа 1951 г. ст. Чернобиля». Чуєте, Ваня Олімпійович чи Олександр Васильович, якщо Ви дожили до наших днів -- добре Ви її пофарбували, стоїть ця церква досі, як лялечка, «снаружи» в колір блакитного неба пофарбована, золотими хрестами увінчана, от тільки доля їй, як і всьому краю цьому, випала страшна. Осиротіла вона без людей. Я вдарив кілька разів у ринву, що править тут за дзвін, і тужний звук полинув над мертвим селом, як голосіння... За померлим. За мертвим селом, красам. Бо якщо в села тридцятикілометрової зони в перспективі можливе повернення жителів (зрештою, самосели, їх в зоні зараз мешкає майже вісімсот душ, є живим підтвердженням цієї можливості), то в цю десятикілометрову, особливо вражену радіацією «ближню зону», люди, на думку фахівців, не повернуться на постійне проживання ніколи -- вони виселені звідси однозначно навіть.

Самосели Чернобильщини -- це взагалі тема окремої розмови, але слід зауважити, що вони повернулися десь в десяток населених пунктів, переважно біля доріг, утворивши свої громади, але уникають жити поодинокі -- практично немає сіл, де б жили один-два, отож з півсотні сіл та хуторів зовсім безлюдні. І водночас в Іллінцях живе дві сотні самоселів (тут навіть діти народжуються), десь сотня -- в Купованому, стільки ж в Опачичах і Городищі. В селах, де довелося побувати нам, немає жодної живої душі, за винятком диких звірів, і тут особливо помітно, як швидко природа позбувається слідів діяльності людини і повертає те, що було колись завойоване двоногими. Якби нині людина зникла, як вид на планеті, то через півсотні років про нас нагадували б хіба що пам'ятники цивілізації на кшталт «Саркофагу» над Прип'яттю. Про це слід пам'ятати завжди.

Коли ми виїздили з мертвого села Товстий Ліс, зовсім стемніло. На небі з'явився окрасець Місяця, при освітленні якого на тлі неба чітко проступав тризуб церкви, він тримав наше небо на золотих хрестах. Не стане його -- і тягар наших гріхів, брила бездуховності впадуть на наші голови і розчавлять. Всього якийсь десяток кілометрів відділяють два пам'ятники, створені людиною -- «саркофаг» над четвертим блоком ЧАЕС і церкву в Товстому Лісі. Кожен з них уособлює певну епоху. Людина може здолати цю відстань пішки за годину, людство ж витратило на цей шлях понад двісті років. Між ними не лише простір і час -- між ними наш вибір і наша доля.

Данило КУЛИНЯК

ДІТИ І ТРАДИЦІЇ

ІВАН ЮЩУК

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННІ

(МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ)
(ЗАКІНЧЕННЯ, ПОЧ. ДИВ. Ч. 5)

Ніколи не буває уточнення при слові: Десять за річкою гув болотяний будай (Григорій Тютюнник).

Уточнення можуть вводитися в речення за допомогою слів тобто, дебо, або (= тобто), чи (= тобто), наприклад, зокрема, у тому числі, особливо, переважно, навіть, аж, причому, мабуть, на ім'я, на прізвище, так званий тощо. Такі слова разом з уточнюючими членами речення на письмі виділяються з обох боків комами, а в усній мові — паузами: Кумис, або перешумоване кобиляче молоко, вживається як ліки (тут замість або можна підставити тобто). Деякі птахи, наприклад орли, грифи й кондори, можуть набирати висоту до шести-семи кілометрів (після слова наприклад тут кома не ставиться, його можна замінити також словами зокрема, особливо тощо).

Є кілька позицій, коли означення відокремлюються. Тому краще запам'ятати протилежне правило: якщо поширене узгоджене (і будь-яке) означення стоїть 1) безпосередньо 2) перед 3) означуваним іменником і 4) не має обставинного відтинку, то воно не відокремлюється. В усіх інших випадках (якщо порушено бодай одну з прономерованих тут умов) поширене узгоджене означення відокремлюється. Наприклад, узгоджене означення не відокремлюється: Непорушно стоять загорнені в сутінь дерева. Але відокремлюється: загорнені в сутінь, непорушно стоять дерева (означення від означуваного іменника відділене іншими членами). Непорушно стоять дерева, загорнені в сутінь (М. Коцюбинський — означення стоїть після означуваного іменника). Над дорогою ростуть дерева, загорнені в сутінь, вони стоять непорушно (означення стосується займенника). Загорнені в сутінь, дерева видаються примарними (означення набуває відтинку причини).

Поширені приклади відокремлюються в тих самих випадках, що й узгоджені означення, з тою лише різницею, що для виділення їх частіше вживається тире: У всіх людей одна є спільна мова — братерська любов (Леся Українка). Содов'ї, нічні товариші мої, у сад злетілись до вікна (П. Воронько) — в останньому реченні поширену прикладку нічні товариші мої можна було б виділити з обох боків тире.

Відокремлюються комами обставини, виражені дієприслівниками й дієприслівниковими зворотами. Причому тут треба пильнувати, щоб не приховати з ними зайвих слів (особливо сполучників, які до дієприслівникового звороту не належать): А хвища несеться й трясеться над гуною чорних байор, і ржаво скрегочучи, гнеться розчахнутий вибухом мур (М. Бажан — кома перед і

поставлена між двома частинами складного речення). Хочеться, щоб, пишачи старе, одразу люди і нове росли! (В. Луцук). Хлопці сиділи на крутому березі, звисавши ноги, і стежачи за вудочками, вели тиху розмову (Ю. Яновський — сполучник і з'єднує два однорідні присудки сиділи і висидали вели розмову). Степ, струнувши з себе росу та зігнавши непримітні тині, горить рівним жовто-зеленим кольором (Панас Мирний — сполучник та з'єднує два дієприслівникові звороти, тому він від них не відділяється).

Щодо одиничних дієприслівників, то вони не відокремлюються, якщо виражають основну дію в реченні або за значенням близькі до прислівника: Остап стояв вагаючись (М. Коцюбинський). Білий сиділи деякий час задумавшись (О. Гончар). В інших випадках відокремлюються: Лиш хто народу рідного не любить, піде по світу тихим жебраком і, просячи, до щастя шлях загубить (Д. Павличко). Якщо виникає непевність, відокремлювати чи не відокремлювати одиничний дієприслівник, то краще відокремити його. Обов'язково відокремлюються обставини з прийменниками незважаючи на (не тут пишеться разом), починаючи з, кінчаючи, а також за бажанням автора обставини, що починаються словами всупереч, наперекір, попри, залежно від відповідно до, згідно з, подібно до, у зв'язку з, завдяки, внаслідок, на випадок, за браком, на відміну від тощо: Чіпка, наперекір світові й людям, якийсь веселий, радий (Панас Мирний). Аліна, незважаючи на свій жвавий, веселий характер, читала серйозні книжки (О. Іваненко).

Відокремлюються додатки, що мають значення виключення або виділення й починаються словами крім, окрім, за винятком, зокрема, особливо, наприклад: Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на шкільника (М. Трубляні). Тимко сидів ображений, самотній і розумів, що, крім матері і Гаврила, всі його ненавидять (Григорій Тютюнник). Такі додатки в усній мові виділяються паузами й інтонацією.

9. Внесення — це слова, синтаксично не пов'язані з членами речення. Тут треба насамперед розрізнити вставні слова і речення та вставлені слова і речення. Їхні назви за звуковим складом близькі, але за суттю це досить різні мовні явища.

Вставні слова і речення виражають особисте ставлення мовця до сказаного ним. Вони не несуть нової інформації, а тільки певним чином оцінюють, уточнюють, упорядковують основне повідомлення. На письмі вони, як правило, виділяються з обох боків комами.

Вставні слова і речення виражають упевненість чи непевненість,

задоволення чи незадоволення мовця, активізують увагу співрозмовника, вказують на джерело повідомлення, зв'язок між думками, спосіб висловлення їх.

Лише вставними бувають слова мабуть, щоправда, отже, а втім, поперше, по-друге і, отже, виділяються з обох боків комами. І, навіпаки, ніколи вставними не бувають слова навіть, майже, принаймні, приблизно, все-таки, неначебто, нібито, мовби і, отже, не виділяються комами. Порівняйте: Для нас у ріднім краї навіть дим солодкий та коханий (Леся Українка). Мабуть, ніщо так не радує людський зір, як зримий результат роботи (Ю. Мушкетик).

Слова проте, однак відокремлюються з обох боків комами лише в середині простого речення: З борців насміхалася доля, зростала, проте, їх громада (П. Грабовський). Але не відокремлюється на початку простого речення: З борців насміхалася доля, проте зростала їх громада.

Треба розрізнити нарешті як вставне слово (воно тоді має значення «крім того» або «слава Богу») і нарешті як обставину часу (воно тоді є членом речення і відповідає на питання коли?). Іноді це важко зробити, як у реченні з твору О. Гончара: Нарешті, Денис дужим ударом проломив стіну. Якщо це речення прочитати без паузи після слова нарешті, то коми ставити не треба.

У багатьох випадках вставне слово можна замінити словом мабуть, як у реченнях: Видно, було вже пізно (Панас Мирний). Поїдемо, певно, човном, коли море буде тихе (М. Коцюбинський). Хто не живе для інших, той, отже, й для себе не живе (Ю. Мушкетик). Може, ви чули, як пахне земля? (Т. Масенко). Але така заміна неможлива, якщо це слово не вставне: Видно шляхи полтавської і славну Полтаву (І. Котляревський). Всяке трапляється може на довгій віку (О. Підсуха).

Досить легко впізнаються вставні речення: у них є підмет і присудок (я знаю, я певен, як кажуть люди, ясна річ) або тільки присудок (смію запевнити, сподіваюся, прошу, знай, чуєте, бачите, пробачте, припустімо, кажуть, мовляв, можна сказати, сказати по правді, так би мовити) — і ці підмети та присудки граматично не пов'язані із іншими словами в реченні. Без вагань треба виділяти і вставні слова, які мають форму дієприслівникового звороту (правду кажучи, між нами кажучи, власне кажучи) або біля яких можна доставити слово кажучи (одним словом, до речі, між іншим, по-моєму, справді).

Вставлені слова і речення, на відміну від вставних, вносять у речення додаткову, побіжну інформацію. Вони виділяються з обох боків найчастіше дужками й тире і зрідка — комами. У

вставлених реченнях роздільні знаки ставляться відповідно до загальних правил. У кінці їх крапка не ставиться, але може стояти знак оклику або знак питання.

Вставлені речення виділяються з обох боків:

а) комами, якщо промовляються рівним тоном: Коли Сашко думав про матір, а він тепер думав про неї майже постійно, він ніби стояв на гарячому пружному вітрі (В. Дрозд);

б) дужками, якщо промовляються пониженим тоном: З-за погрібника пахло м'ятою (росло її там, густої та холодної, багато), а від хати несло духом матіола (Є. Гуцало);

в) тире, якщо промовляються підвищеним тоном: Годинник бив — що з ним? — зовсім не ту годину (І. Жиленко). Під час написання таких речень треба подумки пробувати, з якою інтонацією їх доречніше вимовляти. Наприклад, у реченні: Там батько, плачучи з дітьми (а ми малі були і голі), не витерпів лихого долі, умер на панщині (Т. Шевченко) — для вставного речення годиться тільки понижений тон і ні в якому разі не підвищений, а в реченні: А Ярема — страшно глянуть — по три, по чотири так і кладе (Т. Шевченко) — навпаки.

Вставлені слова, як правило, беруться в дужки: Студенточка (третій курс), два плаття, один светрик, знімала кімнатку в передмісті (І. Жиленко).

Слова-речення (стверджувальні) слова так, а якже, авжеж, гаразд, добре, еге, ага, атож, звичайно, заперечне ні, питальні що ж, а що) та вигук в усній мові виділяються паузами, на письмі — комами, знаком оклику або тире з обох боків, наприклад: Так, я буду крізь сльози сміятись, серед лиха співати пісні (Леся Українка). Ні! Такої краси не знайду я (В. Сосюра). Весно, ох, довго ж на тебе чекалі! (І. Франко).

Треба відрізнити вигук о, ой від підсиловальних часток о, ой. Це робиться на слух:

а) якщо в конкретному контексті після о, ой доречно робити паузу, то це вигук і, отже, їх відділяємо від наступного слова комою: О, як люблю я рідну землю... (П. Воронько). О, Петре, а де ти тут узявся?;

б) якщо ж о, ой у вимові зливаються з наступним словом, то це підсиловальні частки і, отже, їх не відділяємо комою: Ой Іване, Іване Золотаренку! Що ти зробив, мій друже! (Марко Вовчок). Омузо, панночко Парнаська! Спустися до мене на часок (І. Котляревський).

Пунктуація лише на перший погляд здається складною, важко зрозумілою, доки не з'ясовано значення кожного роздільного знака. Тим часом вона свідчить про будову висловлювань, допомагає точніше передати відтінки змісту, великою мірою інтонаційно озвучує текст і врешті-решт полегшує його сприйняття. Але для цього той, хто пише, і той, хто читає, повинні однаково розуміти значення вживаних роздільних знаків. Пунктуація є такою самою складовою частиною грамотності, як і орфографія.

Репліка

І НЕ СІЮТЬ, І НЕ МЕЛЮТЬ

Із нового навчального 1996/97 року, за уточненими даними Донецької обласної держадміністрації, наведеними начальником Головного управління освіти О. Гладчуком, «Контингент учнів перших класів із українською мовою навчання зростає у порівнянні з проектом на 57 учнів, які будуть забезпечені підручниками за рахунок власних резервів». Це означає, що батьки будуть змушені знайти і купити власним коштом шкільні підручники для своїх дітей. А Головне управління освіти Донецької облдержадміністрації сіє, німе, щоб навчати дітей державною мовою за державний кош.

Проте українцям, які складають етнічну

більшість у Донбасі, й цьому слід радіти. Бо той же О. Гладчук нещодавно взагалі прикрив українські класи, наприклад, у СШ № 24 м. Донецька або СШ № 6 м. Макіївки. А в містах Андріївка, Дебальцеве, Дзержинськ, Добропілля, Докучаєве, Єнакієво, Жданівка, Кіровське, Костянтинівка, Новоградівка, Селидове, Сніжне, Торез, Вугледар, Харцизьк, Шахтарськ, Ясинувата, Мар'їнка не відкрито жодної української школи.

Немає їх також у селах Амвросіївського, Володарського, Новоазовського, Тельманівського, Ясинуватського районів.

Не дозволив пан Гладчук і відкрити

українську гімназію на базі СШ № 107 м. Донецька, а от відкрити вже другу на Донецьк російську гімназію на базі СШ № 114 не просто дозволив, а активно сприяв цьому.

У місті Донецьку — 9 адміністративних районів. Ще від 1991 року існує державний план (дуже скромний) — відкрити в кожному з цих районів хоча б по одній українській школі. Але й цього мінімуму нема. Лише завдяки зусиллям громадських ентузіастів, а не освітянських чиновників, відкрито всього три (!) українські школи.

Не відстоють від управління освіти й обласне та міське управління культури. У поточному році навіть не згадали про день народження Тараса Шевченка 9 березня, не прийшли до пам'ятника Кобзареві, не поклали квіти; звертання обласної «Просвіти» про надання допомоги у встановленні і встановленні меморіальної дошки донецчанину Василеві Стусу залишили без

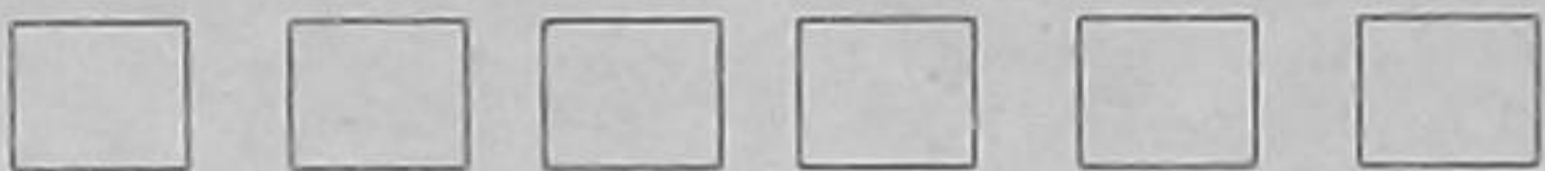
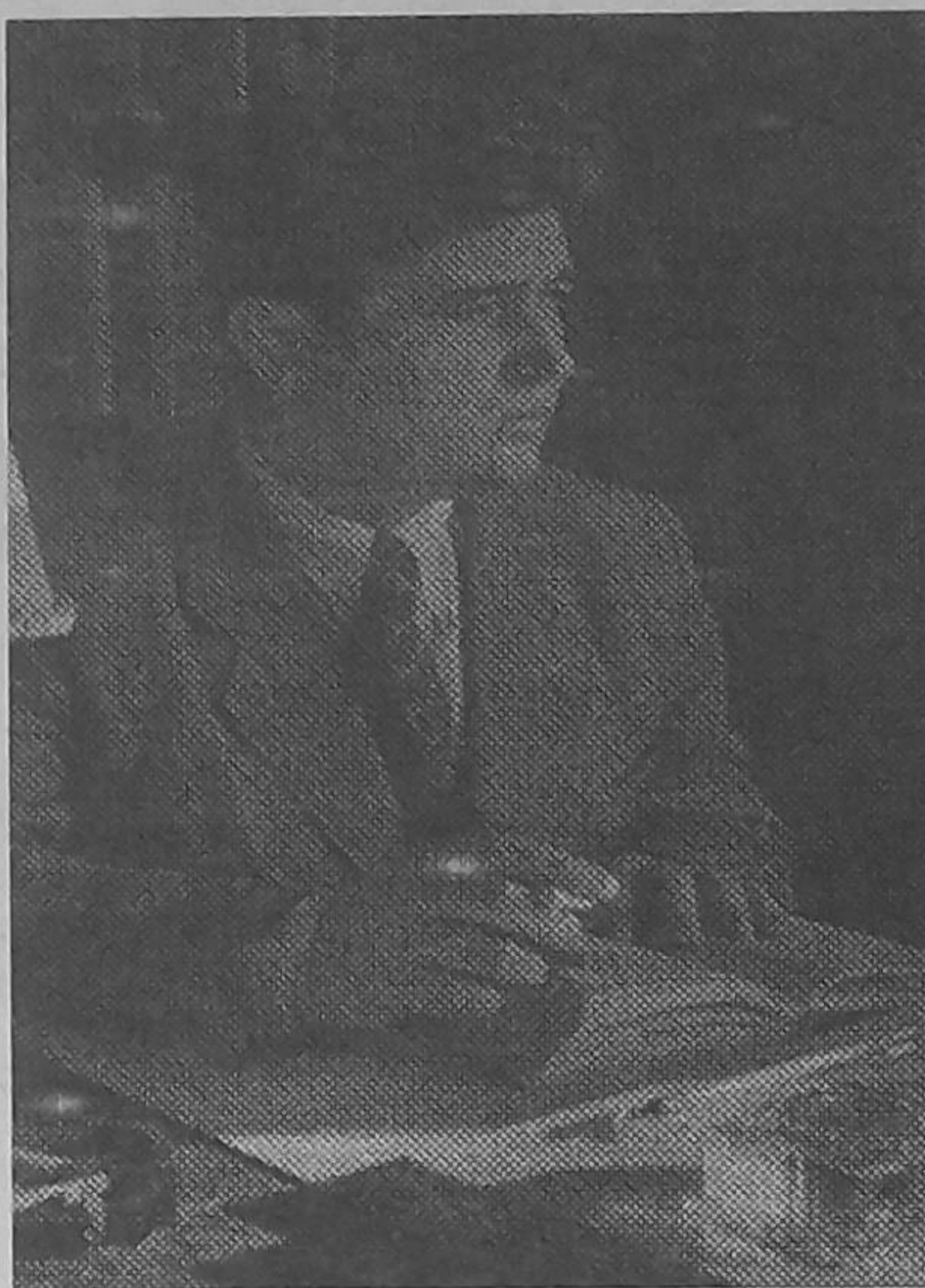
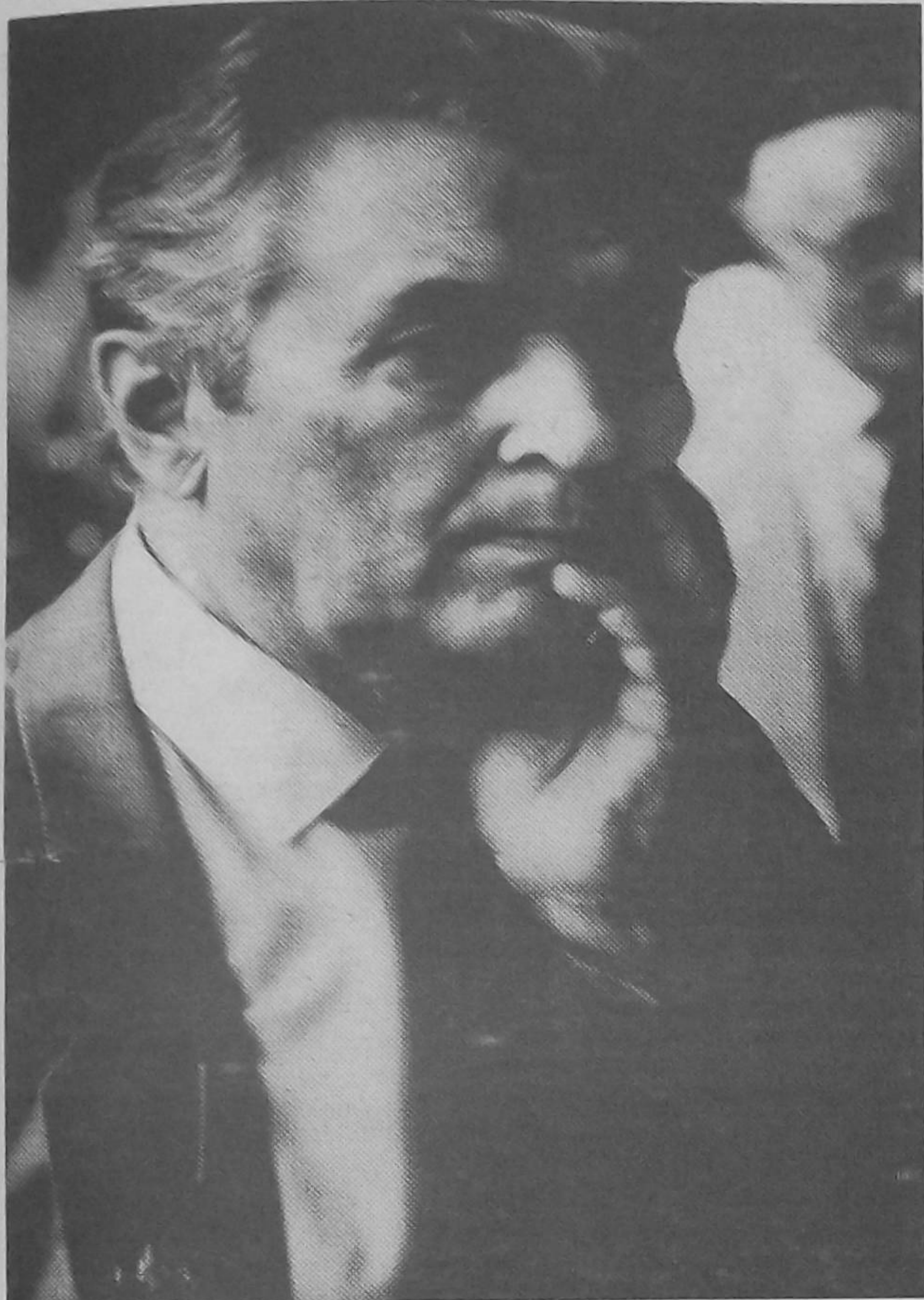
відповіді. Щоправда, пообіцяли Донецькій обласній «Просвіті» приміщення на проспекті Б. Хмельницького, 88-А, але обіцянка так і залишилася цвянкою.

Та й як воно може бути інакше, коли в усіх державних установах Донецчини використовується недержавна, російська мова, всі 30 теле- і радіостанцій тут працюють російською мовою і питань нашого національного відродження не торкаються. Навпаки, підтримують і підживлюють чужу мову культуру; запрошують артистів виключно з Москви. На фестивалі «Театральний Донбас» не показали жодної української п'єси.

У «Просвіту» надходять безліч листів та скарг щодо порушення прав українців, такі ж листи і скарги йдуть до донецької влади. Але вона твердо стоїть на своєму: не будемо ні сіяти, ні молоти на ниві українського національного Відродження.

Володимир КУЗЬМЕНКО

ОБЛИЧЧЯ

ОЛЕСЯ
ГОНЧАРА

Ось і минув рік — рік без Олесі Гончар... Космічний холод і протяг звідти, де сяяла його усмішка, де світила зблелена, але така жива, вишнева карість його очей.

Вранці, 28 червня, плачучи від радості біля радіоприймача під охриплі від безсоння голоси народних депутатів, що співали щойно затверджений Конституцією гімн України, я раптом подумала: не дожив Олесь Терентійович, не діждався...

І все ж — дожив, діждався, досяг, — переміг! Саме він, як ніхто інший. Бо це його ім'я, його доля, його талант у цьому сторіччі найбільш відповідають тому, що є Україна сьогоднішня.

Народжений у 1918 році, коли Україна виборювала незалежність, сиротою-підлітком перейшовши жахітні муки і видива голодомору 33-го року, юнацьким гострим розумом і зором прозрівши зловісні ночі 37-го, беззапечно підставивши гострі молоді студентські крила під мінометну плиту найбільшої світової війни, у 28 літ ставши живим класиком і перейшовши вогонь, воду і мідні труби слави, перетертий на жорнах задрісних зубів і постійно конвоюваний системою, принижуваний улесливими ненависниками, ранимий і прощаючий, проникливий, знаючий, точний, уважний до всього і всіх, — тільки тепер відкривається нам у всій своїй повноті. Бо Олесь Гончар — не був, а є. І сьогодні він Золоте перо України. І цієї миті він найбільша особистість нашого часу. І через десять, двадцять років він буде Сучасником, бо це з його уст новітня Україна підхопила слова про рідну мову, про

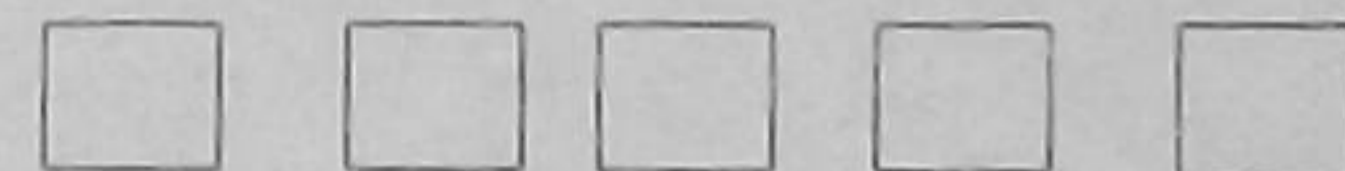
суверенітет, про незнищенність України і про щастя народитися українцем.

Його впевненість, його прозоріння ґрунтувалися на безмежній відданості і любові до всього, що було справді українським. А якась — майже небесна — совісність надавала його Слову тої переконливості, якою володіють лише одиниці серед письменників. «Найкраща країна — правда», «Найвища краса — краса вірності», — сказав він вустами своїх героїв і сам жив з відчуттями цієї краси і цієї правди.

Колись давно, чотирнадцятилітньою школяркою, я прочитала «Тронку» і зрозуміла, яка я щаслива, що маю в своєму узголів'ї наш величний, вільний, пшеничний степ. Студенткою-першокурсницею я побачила всю ганебну вакханалію навколо «Собору» в Дніпропетровську, на рідному — гончарівському! — філфаці. Уже тепер, коли деякі молодці зрозуміли право гласності як право Хамових синів, чуються голоси, які б хотіли знищити те, що дано Україні Богом і долею, — Гончара і його слово. І ні перші, ні другі не знають: степ незнищенний, степ вічний, степ завжди перемагає тих, хто котиться по ньому потоптом, проростає будяками, вгризається бульдозерами. Проходить рік, десятиріччя, проходить сторіччя, а степ відновлюється в своїх горицвітах, в своїй відкритості лише небу і сонцю, виколюється пшеницями, викочує перикотиполя, аби знову зеленіти, цвісти, вмирати і народжуватися з веснами...

Лице степу — це лице української землі. А обличчя Олесі Гончар — це лик українця ХХ сторіччя.

Народившись у пору відродження степу і помер-

ши, відживувавши, Олесь Гончар суціль. Він з нами, він тут, ми любимо його ще з більшою ніжністю. І навіть на нашу сльозу відгукується він тихим зимовим усміхом, як усміхаються зимові сніжні поля Полтавщини і Придніпров'я. Гляньте в небо України — в ньому Гончареві усміхнені птаці.

Любов ГОЛОТА

I

Сидіти за редакційним столом, навіть у «Літературній Україні», все одно, що очікувати край моря погоди. Приходять відвідувачі -- переважно зі скаргами, зрідка з проханням надрукуватися й лише вряди-годи -- з якоюсь потайною справою, -- але все це далеко від твоїх особистих уподобань. А за осіннім вікном стоїть під золотим промінням барвистий клен і в тиші повагом струшує із себе листочок за листочком. Зненацька скрипнули важкі різьблені двері. Нудьгуючи, задля ввічливості, кинув збайдужа: «Будь ласка!» -- та поріг переступила неприхованої вроди й водночас ахматовської величі з голубливою ніжністю й тендітним усміхом гостя. Я мимохіть пдвівся їй назустріч, заворожений. «Проходьте!» -- й підставив стільця. Вона скромно відрекомендувалась: «Олена Компан...» Якби був у кімнаті Олексій Дмитренко, то він ураз би перехопив її на правах завідувача відділу публіцистики, а відсутній Іван Білик неодмінно заговорив би з нею вкрадіво, з інтелігентською вишуканістю. Але в залі нікого з публіцистів не виявилось, та й Олена Компан спитала, геть «знищеного», мене: «Ви будете Микола Шудар?»

Вона дістала -- ні, ні, не з модного тоді редікюля, а мало не з «авоськи» блакитнясту течку з текстом і, без найменшого запобігання, передала її до моїх рук: «Ось». Я хотів було, за звичкою, покласти машинопис до шухляди («Прийдете завтра!»), але на мене подіяв гіпноз її присутності, й умить виникло бажання познайомитися з написаним чарівною жінкою.

Від статті я не міг відвести зору: читав, прищмокував та іноді зіпхав од задоволення. А потім не втримався: «Сюди пасує назва -- «Український Ренесанс...» -- «Але ж у мене по-іншому: «Роздуми...» -- «Нічого. Вони стануть підзаголовком: «Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства».

Надивовижу, ця царственної краси і світлого розуму вчена погодилась зі мною без найменшого спротиву, й це, мабуть, ще більше зблизило наші думки, погляди, переконання. Я, щиро розкошуючи серед свіжих, не затертих міркувань, утолос проказав мало не цілий уривок: «Шляхи людства стеляться не на рівнині. Звивисті й тернисті, вони долають круті перевали. І щоразу на досягнутій вершині люди знову й знову намагаються осмислити власний досвід, підсумувати зрощений потім і кров'ю набуток. Найкоштовніші самоцвіти того надбання -- плоди мистецького інтелекту».

І далі: «Усвідомлення духовних цінностей вже здавен відкарбувалося в мудру й лаконічну форму: не єдиним хлібом живе людина. Поетичний дух народу, особливості його мови, світосприймання, зміст щоденної праці, ідеали і змагання за їх досягнення -- все це завжди наснажувало кращі твори діячів культури. Митці розмовляли із глядачем не менш пристрасно й запально, аніж полум'яні оратори. Тож не випадково образотворче мистецтво назвали в давні часи на Україні «книгою для неписьменних».

Історія будь-якого народу, втиснута в рамки продуктивних сил і вироблених відносин, не показова з боку духовного розвитку нації, більше того, вона не тільки не повна, а й дуже далеко навіть од приблизно точного відтворення минувшини. Звідси й таке зацікавлення істориків щойно виданими першими двома томами шеститомної «Історії українського мистецтва». Можна сказати, що ця праця, попри всі її якості, не без вад. Та не про похибки, цілком можливі в такому величезному дослідженні, мова, а про те, наскільки ця робота правдиво висвітлює минуле нашого народу».

Для мене письмо Олени Компан було взірцем наукової публіцистичності, що межувала з художньою образністю; мовної довершеності думки, яка сягала рівня гейнівського вислову -- «проміння, загорнутого в папір», краси мудрого стилю, де добірне слово спалахувало своєю найяснішою гранню. Досі лише в рукописах дисидентської літератури, та й то здебільшого у ключі мистецької метафори, вживалися поняття й терміни з таким змістовним навантаженням, як, скажімо, відродження. Але автор статті, історик за фахом і покликанням, проникає в самісіньку суть цього явища: «Одиний перед нами ставиться завдання висвітлити історію не лише відродження, а й перевідродження, так чітко окресленого на прикладах образотворчого мистецтва».

Дослідниця вважає, що твори живопису -- «одне з важливих, а часом і унікальних джерел історичного пізнання». Звертаючись до мистецької спадщини може полегшити її поглибити працю вчених. «Багато з того, -- що раніше було лише туманним здогадом або припущенням, -- переконує автор, -- нині стає науковим висновком. Створюється можливість зліквідувати білі плями у

СУЧАСНА, БУДЕ ХОЛОДАМИ

вітчизняній історії і, зокрема, якнайяскравіше висвітлити добу українського відродження. Доречно відзначити користь окремого видання творів українського Ренесансу з відповідними коментарями. Думається: спільна праця мистецтвознавців та істориків над такою темою сприяла б успіхові цієї справи».

Звідси й запозичений мною той «Український Ренесанс», не просто «Відродження», а значимо, світово-уроко -- «Ренесанс». У 1967 році це багато важило, за півмісяця з лишком до півстолтнього ювілею «Першого дня» комуно-тоталітарного суспільства. І, певне, Олена Компан у ті часи «повзучої сірої рідини» єдина підняла голос за покритивдену націю, за цілком зрадженому Україну. З гордістю й гідністю патріота вона повертає людям витравлене тоді з їх пам'яті минуле. «Наші предки, -- завершується та стаття, -- не були якими-сь перехожими біля чужого вогнища. На тернистих шляхах історії вони розкладали своє багаття. Із глибини стоїть доходить до нас його живодайне проміння, нагадуючи про неглітність інтелектуальної праці, про святий обов'язок берегти духовні надбання свого народу».

Кілька разів до кімнати так, «між іншим», заходив головний редактор газети Іван Зуб. Він узагалі не мав звички висіти над головою, а тут не міг усидіти у своєму кабінеті. Коли ми попрощалися з авторкою, і я провів її до Хрещатика, мене попередили, що знову заглядав шеф і викликав до нього «на кілим». Можна було б і відкласти задоволення погомоніти з начальством, але чомусь захотілося вилити перед ним душу. Та вже відчиняючи редакторські двері, я зненацька передумав: «Злукавлено».

«Як матеріал?» -- відразу, притомом. -- Поставтеся серйозно. Це ж величнина, доктор наук, дружина видатного письменника

Івана Сенченка.» -- «Так собі... -- притамував захоплення. -- Рецензія на Бажанову «Історію мистецтва». Можна було б і краще -- «Та що ви? -- аж зрадів редактор. -- Готуйте в номер!»

Я зрозумів: довірливого шефа вдалося обвести навколо пальця. А далі буде, що буде... Ніякої крамоли ніхто не запідозрить. Та й в обороні -- вчене звання, надійне плече чоловіка. Бодай і названо його не визначним, а лише видатним, як і Самбук, Северов чи Кашин...

«Літературка» вийшла 17 жовтня. Видно, в четвер. А одрупи половини того ж дня зателефонувала Олена Станіславівна Компан і подякувала за «оперативність». Крім того, натякнула, що директор Інституту історії академік Скаба -- колишній ідеолог ЦК КПУ, вже цікавився її публікацією; навіть йому принесли з кіоска газету. Десь надвечір і мене покликав редактор до кабінету й, витираючи долонею спітніє чоло, скрушно сказав: «Прошкалили ми з тобою, Микола...»

Події розігралися з наступного тижня. Мене, певна річ, трохи покарали в редакції та зауважили під час летучки. А в стінах Інституту зчинилася справжня буча. Як сповістила мені Олена Станіславівна, газету в них усі читають, вивчають і мало що не переглядають на світло; мовляв, вишукують протягування націоналістичних поглядів... Однак нещодавно був телефонний дзвінок од Миколи Платоновича Бажана з «Енциклопедії» -- вітав із виходом у світ ґрунтовної рецензії. А він, знаний політичний баягуз, не міг не рахуватись із виниклими обставинами?!!

Справді, скоїлось щось неймовірне. Перший секретар ЦК Компартії України Петро Шелест урочисто вручив генсеку Брежнєву енциклопедичні томи «Історії українського мистецтва», і тоді ж хтось із кремлівських

клерків необачно спитав, чи була вже преса на це, як висловлювались, історичне видання. І тут запобігливо подали рецензію... Олени Компан із «Літературної України». Після цієї «придбениці» довелося давати відбір у Києві. Тож, і вберіг цей випадок сумлінну і вдумливу дослідницю українського Середньовіччя від партійного самосуду. Щоправда, меч Дамокла, занесений над нею, й надалі загрожував її науковій кар'єрі.

II

Відтоді ми й заприятимися з Оленою Станіславівною. Я ніколи не сподівався, що ця «найукраїнніша з українок» виростає на Донеччині в сім'ї польського інженера Ейсмонта й росіянки Любові Миколаївни з купецького роду. Батько приїхав до Єнакієва, коли йому виповнилося десь під п'ятдесят; матір же доля з Поволжя закинула у вугільний край. Подружжя жило в мирі та злагоді, виховувало четверо дітей: двох синів -- В'ячеслава і Євгена та двох доньок -- Олену й Ганну. Виростали вони розважливими, слухняними. За винятком старшої сестри. Зачитувалась вона Майном Рідом і Джозефом Конрадом, Луї Буссенаром і Рейндаром Кіплінгом. Ця література й вибила її з родинного кола. Чотирнадцятирічною дівчинкою збралася Олена й подалася світ за очі, до Києва. Ні знайомих, ні родичів. Та її прихистили в місті добрі люди, влаштували в гуртожитку; там закінчила вона середню школу, а потім із атестатом зрілості навчалася в польському учительському інституті.

Студенткою й зустріла Олену вихованець КПІ Юрій Компан. Побралися вони, коли їй сповнилося дев'ятнадцять. Працювати у школі не випало. Чоловіка послали на роботу в щойно приєднані Чернівці. Там подружжя пробуло два роки й десь напередодні війни повернулося до столиці. В сім'ї панували щастя і взаєморозуміння. Плекали вони свого первізня сина Ярослава. Та несподівано, вдосвіта, на місто впали фашистські бомби. Юрій, маючи відстрочку, все-таки добровільно випросився на фронт і загинув у бою першого ж року. А дружина з молодшим братом Євгеном, старим батьком чоловіка та з маленьким Яриком на руках, слідом за біженцями, кинулась у глибокий тил, до Середньої Азії. Там, в Узбекистані, за місяць прилаштувалася в бавовнярському кишлаку в долині Фергани. Поруч із місцевими дехканами, Олена, як справдешний землероб, розбивала кетменем важке, спечене на сонці сутинисте ґрунда. Навколо себе вона згуртувала цілий загін земляків-євреїв із-під Дераджі. Всі вони скорялися їй, своїй ланкової. Та Олена дбала не лише про себе, а й про колгоспних жінок, що залишилися без чоловіків. Пішки туди й назад ходила вона до райцентру, щоб виклопотати ім якийсь подогшення. По війні голова сільськогосподарського колективу не відпускав Льолі-хан додому, обіцяючи їй незабаром відступити навіть свою посаду. Але перемогло відчуття рідної землі. І вона взяла сорок третього року -- знову в Києві.

Мати померла від «вибуху крові» після арешту чоловіка. Батько ж, якого в тридцять сьомому році забрали за «шпіонаж», усе-таки повернувся з неволі, бодай і з підточеним здоров'ям, і помер на руках у дочки. Юрій так і не подав із фронту жодної вісточки -- обізвався сумною похороною... А жити треба, не для себе -- хоча б для сина. Добрі люди поселили в комунальній квартирі на вулиці Михайла Коцюбинського. Шукала заробітку, де могла. Працювала друкаркою. Водила екскурсії по місту. Потім досвідченого гда зареєсувала на роботу до Державного історичного музею.

Зрештою спробувала себе на творчій ниві. Через сестру, яка викладала українську мову й літературу в школі, заплізалася з геніальним скульптором і кінорежисером Іваном Кавалерідзе. Написала для нього, гнаного й переслідуваного, але незламного духом, літературний сценарій про український фарфор (порцеляну). На жаль, поставити його не пощастило. А отже, робота на вітер -- без оплати. Але чого варто було це знайомство з такою людиною -- митцем і філософом! У його майстерні Олена зустрілася із визначним-таки письменником -- новелістом і романістом -- Іваном Сенченком. Він був старший від неї на п'ятнадцять років, та з іменем і досвідом у літературі. А щойно написаний широкозасяжний твір «Його покоління» мав прекрасний розголос; до того ж, пропонували за нього чергову Сталінську премію. Іван й Олена якраз побралися. Тільки замість лауреатства -- інфаркт серцевого м'яза, письменницька знедоля, тавро політичного закляття. Довелося відкласти на «потім» свої творчі задуми, а жити з перекладу. Працював не задля шматка хліба, а на совість. Йому так вдалося передати українською мовою буттявину

«Подорож із Петербурга в Москву» Олександр Радішев, що навіть остерезливіший Павло Тичина, побачившись із письменником у коридорах Спілки, назвав його працю Подвигом!

Отак і пішли пліч-о-пліч ці двох чесних і мудрих людей -- розважливо-поміркований Іван Юхимович, та невгамовна, войовнива, що-справедливо-поміркований Олена Станіславівна, вірне, що-справедливо-поміркований. Після пережитого недути письменник уже ніколи не брався за розгорнуті соціальні теми, але все, що писав, належало до золотого фонду національної класики.

Свої сюжетні йому дарував прихильний і великодушний тест Олени Станіславівни і великогодний компан, що мешкав на Іванівській околиці. Він вважався не лише старожитлом цих місць, а й їх справжнім героєм, бо саме з ним пов'язана боротьба на Солом'янці з бандою Сікорського, яка грабувала й залякувала населення міста в часи революції. За цими розповідями написано «Рубин на Солом'янці», «На Батієвій горі», «Оповідання» та навіть спогадами інші книжки: «Дороги. Близькі й далекі», «Подорож до Червонограда»; за життя письменника встигли вийти ще й вибрані твори у двох томах.

1947 року Олена Станіславівна стала аспіранткою Інституту історії Академії наук України. Під час вступних іспитів, коли їй хотіли накинати четвірку, тобто провалити, вона заприсяглась «усе надолужити, навіть знати більше». Й, не гаючись, одразу поринула в наукові дослідження, щоб дотримати слова. Вона з успіхом захистила кандидатську дисертацію, а потім упералась і з завданням докторанта. За це її називали в колективі, разом з іншою Оленою, Апанович, -- козаком. А вже ці дві жінки-історички присвятили себе, здавалося б, різним темам, а в суті одній-єдиній -- Українське Середньовіччя. 1963 року Олена Компан видала свою монографію «Міста України в другій половині XVII століття», а слідом за нею вийшла з друку впорядкована нею «цеглина», більша, як на 800 сторінок -- «Документи про визвольну війну українського народу 1648-1654».

Тепер потрібно було відписатись «для публіки». За картотекою Інституту історії, дослідниці належать численні розвідки з доби пізнього феодалізму на Україні, біографії старих міст, складені нею; рецензії на всю поточну наукову літературу з фаху тощо. Спільно з істориком мистецтва Григорієм Логвином та літературознавцем Михайлом Ткаченком Олена Компан публікує в УДЖ і статтю з промовистою назвою «Створити історію української культури» (1964). Музична й мистецька освічена людина, вона прагнула оволодіти знаннями навколишніх, чи, як тоді казали, допоміжних історичних дисциплін: топоніміки, ономастики, мистецтвознавства. І ось та, пам'ятна, її стаття в «Літературній Україні».

III

Відділ феодалізму, очолюваний в Інституті історії Володимиром Дядиченком, з-поміж себе співпрацівники називали «кафедрою козацької доби». Так сталося, що тут зібралась науковці, віддані не лише своїм заняттям, а й незрадливі поборники української державності. Серед них -- дослідник Київської Русі, сьогочасний Нестор, Михайло Браїчевський; дві Олени -- медієвіст Компан і архівіст Апанович, «літописець» Ярослав Дзира. Вийик справді «Могутній гурт». І, бодай кожен із них мав свою, вузьку, царину досліджень; вони спілкувалися між собою, раділися, ділилися своїми знаннями й, основне, були однодумцями.

Українське Середньовіччя й, особливо доба пізнього феодалізму, на їхнє переконання, на відміну від Європи, не сприймалось як суцільна безпросвітня ніч. Навпаки, її осявали не тільки заграви бунтів і повстань, а й козацькі смолоскипи на чатах у південних степах. Лицарство, що заснувало за Дніпровими порогами своєрідну християнсько-демократичну республіку, прославило Україну в усьому світі. Низове військо знало не лише польські королі, а й уряди інших країн -- Туреччини, Швеції, Австрії, Франції, Іспанії, Італії... Запорожці виокремлювали своїми діями українську історію із усевітніх аналів. Невстипутий Браїчевський, що зі своїм «парадоксальним мисленням» завжди вдирався в чужі простори, підкинув думку пошукати інтелектуальних коренів козацтва ще в надрах київського бродництва. І, отже, «єдність світового історичного процесу» стала ковніркою на руку історикам нового покоління, що обстоювали самостійність і незалежність українського народу.

Першим, кого залишили поза штатом відділу феодалізму, був «сеньйор» Михайло Браїчевський, учений із широким зачерпом знань; та він зумів вийти з

політичної осади: перекваліфікувався на археолога.

Дісталось від сильних світу сього й Олені Апанович, яка видала свою працю «Збройні сили України» (1969). Тим часом Ярослав Дзира, заручений підтримкою самого Скаби, підготував «Літопис Самовидаця» (1971). Та найгустіші хмари скупчувалися над головою Олени Станіславівни. І хай, попервах, Боже провидіння відвернуло напасть од неї, однак, уже не позбавило її небезпеки з появою в Інституті наказу № 152 від 12 вересня 1972 року. За пропозицією Президії Академії наук УРСР (а насправді -- сірого кардинала Суслова та його великодержавницької свити на Україні) мали на чотири відсотки зменшити кошторис на утримання інститутського штату та... «з метою вдосконалення тематичної спрямованості роботи, впорядкування структури та кадрового складу закладу» -- скоротити цілком відділ феодалізму, тобто власне історії України. Михайло Браїчевський «дістали» і в Інституті археології; Апанович працювалаштували в... бібліотеці, серед рукописів; Дзирю, щойно переобраного за конкурсом, вигнали в три шні (знайшов собі місце з дипломом кандидата філологічних наук у вечірній школі робітничої молоді). А «середньовічна дама» Компан, доктор наук, завчасно, в 56 років, опинилась без діла, на «заслуженому відпочинку». Вже згодом, майже через чверть століття, з'являється два томи «Історії українського Середньовіччя. Козацька доба», де проллється світло на гніт, спрямований проти свідомої національної інтелігенції. Адже тоді було за рахунок чотирьох бюджетних відсотків зачинено Дожовтневий відділ і в Інституті літератури імені Тараса Шевченка, а дослідники Леонід Махновець, Володимир Кретеней та Олександра Мишанич залишилися без роботи. Щоправда, двох поновили на інших посадах, а Махновець лише через п'ятнадцять років потрапив, як і Браїчевський, в археологію й видав у «Науковій думці» працю свого життя -- науковий переклад «Літопису Руського», за який удостоївся почесного звання лауреата Державної премії України імені Шевченка.

Найгіршою видалась доля «пенсіонерки» Олени Компан. Вона весь час, безперервно, трудилась в Інституті, звісно, не задля стажу, а більше для наукового престижу і, ставши просто дружиною підпалога на здоров'я, хоча й «видачного» (чи друкованого) письменника та бабусею двух онучат -- Івасика й Марти, не змирилась зі своїм домонтарюванням; їй захотілось писати, розповідати людям правду, будити серця до самовідданої праці в ім'я рідної України.

Пригадую: мені, учасникові молодіжного клубу «Сонячні кларнети», що збирався в Жовтневому палаці, доручили на черговий вечір запросити когось із «най-най». Я, не вагаючись, назвав ім'я Олени Станіславівни, й вона з радістю пристала на мою пропозицію й виступила перед зворушеною аудиторією -- гарна, піднесена, світлодумна. Розповідала щось з історії архітектури давніх українських міст, закликала берегти неповторні будівлі нашого середньовіччя -- замки, мури, вежі, оздоби. Слухачі довго не відпусkali її з трибуни, а потім у залі вибухли оплески й «Анна Ахматова» (так вони були зовнішньо схожі між собою!) геть потонула у квітах. Мабуть, це була остання, така незабутня зустріч з Оленою Компан.

Потім бачилися ми з нею випадково, поспіхом, десь на вулиці. А то здибалися, пам'ятаю, якось несподівано біля Бессарабки. Трохи розповнила, але все ж така чепурна, моложава, з променистим успіхом; може, тільки більше пружків залягло понадбрів'ю та смуток ув очак... «Знаєте, з Іваном Юхимовичем погано...» Це було бабиного лта, а в листопаді письменника не стало.

Залишилась Олена Станіславівна, як вона сказала по телефону, «в одній особі». Але їй не судилося надокучлива старість; бавила влучат, знаходила в собі сили працювати. До останнього дня підтримувала стосунки з друзями-однодумцями, на громадських засадах заступала голову Українського товариства охорони пам'яток історії й архітектури, розбирала літературний архів І.Ю. Сенченка... Зоріла постанпо мало не з легенди. І мені до обурення боляче, коли у виданні «Жінки України» не назвали її імені. А вона заслужила на це, може, більше, аніж молодіці далеко не з її кола.

IV

Хтось із мудрознаїв зауважив: не можна себе бачити в науці; треба, щоб наука втілювалась у тобі. Саме цим образом-взірцем і стала Олена Компан, історик великого академічного засягу.

Народжена в сім'ї без особливого національного пістету, вона із сестрою

назвалася українкою не лише за паспорттом, а й із переконання. Старший брат В'ячеслав писався росіянином; закінчив міжнародне відділення Московського університету до війни, пішов добровольцем на фронт; як відмінникові, йому світила висока дипломатична посада, але перед ним висунали вимогу -- розлучитися з дружиною-німкенею (а мали вже двоє дітей), не підходящою для такого чиновника; і він махнув рукою, на свою кар'єру й поїхав за призначенням до Сибіру. Євген успадкував батькову національність -- поляк. Сімнадцятилітнього забрали до війська. Але на службі вище майора не піднявся: дав ляпаса своєму кривдникові -- старшому офіцерові.

Олена Станіславівна знала й шанувала мову батька (польську) й мову матері (російську), але своєю рідною вважала українську. Нею читала, писала, розмовляла, виступала. Навчила її сина -- нині професора, доктора технічних наук в Інституті електротехніки імені Патона, прищепила любов до українського слова і вчукам...

О, як зраділа б бабуся за своїх плеканців, уже свідомих українці!

Марта, викапана Олена Станіславівна, двадцять років із відзнакою закінчила історичний факультет Київського державного університету імені Шевченка і тоді ж, водночас, захистила диплом магістра з політології у відкритому англійцями Соломонів-університеті. Іван же -- математик, майстер спорту з водного поло, в 25 років став кандидатом наук. Був на стажуванні з економетрики в американського професора Кмента. Дуже сподобався він ученому-економістові; той навіть хотів назавжди залишити його в себе. Та Іван зателефонував батькові: «Ні, повертаюся додому...»

Нема перекладу -- козацькому роду.

V

Людське життя вимірюється не вченістю й заможністю, а твоєю вагою в суспільстві, спілкуванням з оточенням. Істинно: скажи, хто твій друг, і я знатиму, хто ти...

А на шляху в Олені Станіславівни були різні зустрічі, та вона вмля вибирати собі лише тих, хто відповідав її серцю, прагненням, ідеалам. В мережі чарівної жінки заплутався й геніальний Іван Кавалерідзе на ґрунті творчої співпраці, й талановито-самовідданий Іван Сенченко, з яким вони звали родинне гніздів'я; й цілий відділ інститутських істориків-україністів, що спільно обстоювали не тільки честь науки, а й українську ідею (та їх, як і її, спіткала однакова, лиха, доля).

Та от без поетеси Ліни Костенко це дружнє коло було б звужене й занадто розпоршене. Адже їх називали посестрами. А запризналися вони з поселенням в одному будинку на бульварі Лихачова, 8-А. Кожна з них мала свої клопоти й заняття, але в однодумстві повсякчас знаходилася спільна розмова, і їм доводилося остерігаючись «жучків» і «механічних слухавок» у кімнатах, виходити на вулицю й прогулюватись за бесідою.

Ліна читала вірші, яких не пропускала цензура; вона ділилася з істориком винешеними задумами «Марусі Чурай» і «Берестечка», що їх можна було довірити хіба що найнерозлучнішій подрузі... А скільки історичних сцен і епізодів виника-

ло в пам'яті Олені! Знаннями з доби літературних героїв вона володіла досконало, як фахівець. До речі, знала не лише перебіг тогочасних подій, а й подробиці з життя. Здавалось, запитай у неї про якусь дрібницю -- і вмиг заяскравіє в уяві якась барвиста, невідступно карбована картина відшумілих епох і днів. Але не обов'язково із «власної» царини -- дослідниці були підвладні й інші надбання науки й культури: з мистецтвознавства, музики, ономастики, архітектури, мовознавства.

Якось фантазія привела поетесу з Марусею Чурай на полтавський майдан. Забудову сучасної Полтави Ліна оглянула під час подорожі до міста на березі Ворскли. Але їй потрібно було знати, чим вистеляли вулиці за гетьманства Хмельницького, Бруківкою, цеглою, чи, може, яким іншим матеріалом? Ця «деталь» мала стати історичною достовірністю, якою дихала поема-роман.

І саме від Олени Станіславівни поетеса довідалась дошкими! Тож і ступала героїня перед стратою не на холодний камінь, не на гладеньку цеглину, а на вичовганий тисячами підшов дерев'яний настил.

Для образного ладу та рими в драмі «Берестечко» Ліна Василівна облюбувала назву нині поширеної в нас рослини, квітки України -- соняшника. Але як з'ясувалося в розмові з Оленою Станіславівною, національний символ з'явився в наших краях далеко пізніше; тоді його тримали за сімю замками в королівських садах Європи!

Тож, і стала «перша читачка» Ліних творів Олена Компан «співавтором» геніальних поем, де віддзеркалились не тільки історія України, а й доля цілого покоління поетеси, а отже, і її, задушевної подруги.

У виданні «Марусі Чурай» 1979 року Ліна Костенко засвідчила свою вдячність за спільні тривоги й переживання над живими сторінками народної непокори: «Дорогий Олені Станіславівно -- з любов'ю і пошаною. 15.III.1980».

І на звороті титулу -- проникливі рядки відкриття й мудрості, сповнені віри й завзяття:

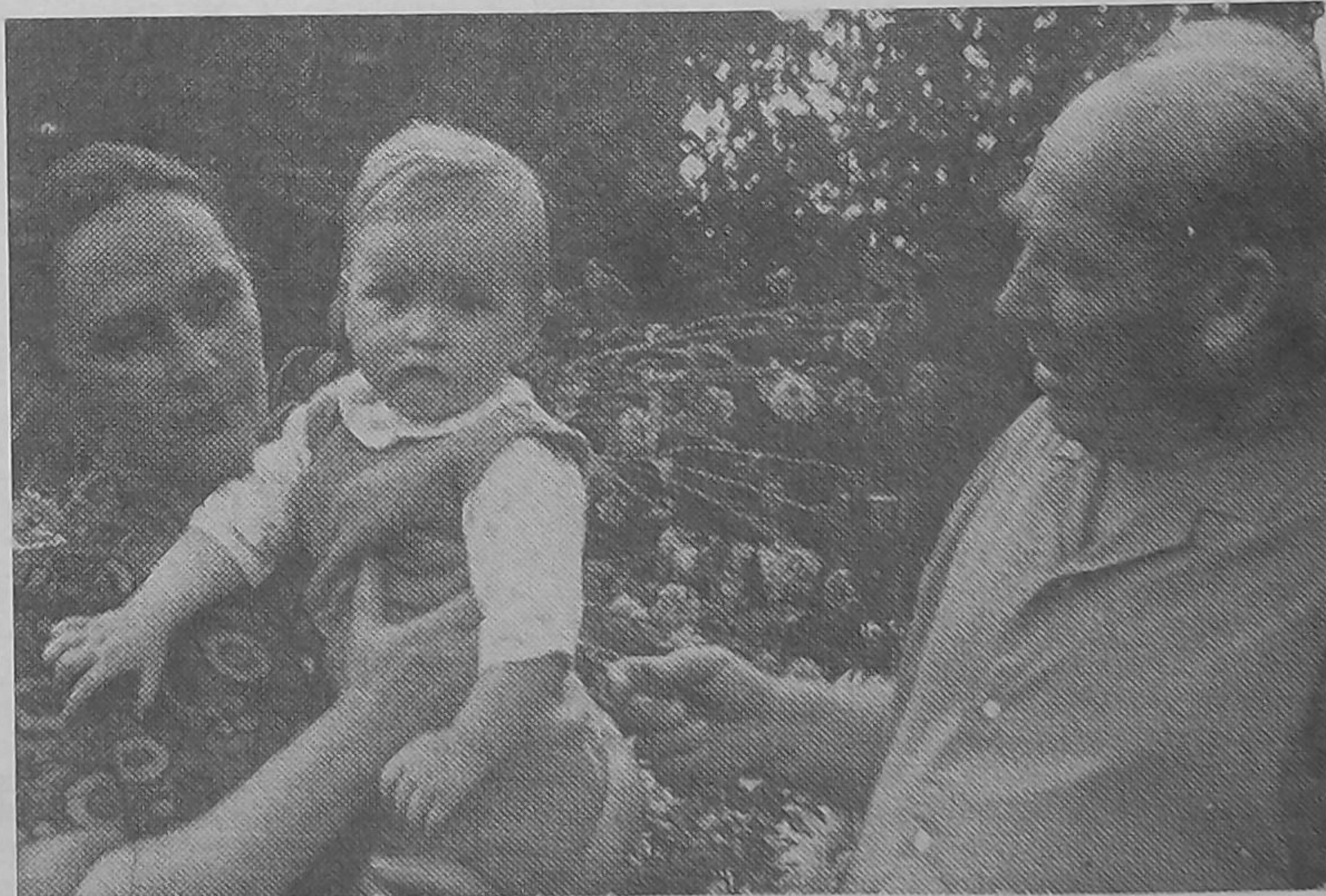
«Настане час, обтяжений плодами.
Не страшно їм ні слова, ні хули.
Мої судивтя, биті холодами,
Ви добру зав'язь, все-таки, дали.

І то нічого, що чигали круки,
Що проминуло так багато літ.
З такого болю і такої муки
Душа не створить бугафурський плід».

Це -- особисте зізнання і сприйняття спільної напасти всієї української інтелігенції 60-70 років. Тут охолодено також «туди і дні» й Олені Компан, що зазнала, як і Ліна Костенко, зазімків сталінщини і брєжнєвщини. Але все дарма: люди працювали, не складаючи рук, -- на прийдешність.

Добра зав'язь із приморожених суцвіть, що виросла з болю та муки, стала не тільки способом життя, а й кришталевозвзвучкою поезією правди, чесними історичними розвідками-статтями, нездоланною українською ідеєю, що виколосилась у самостійну незалежність національної держави.

Микола ШУДРЯ

На світлинці:

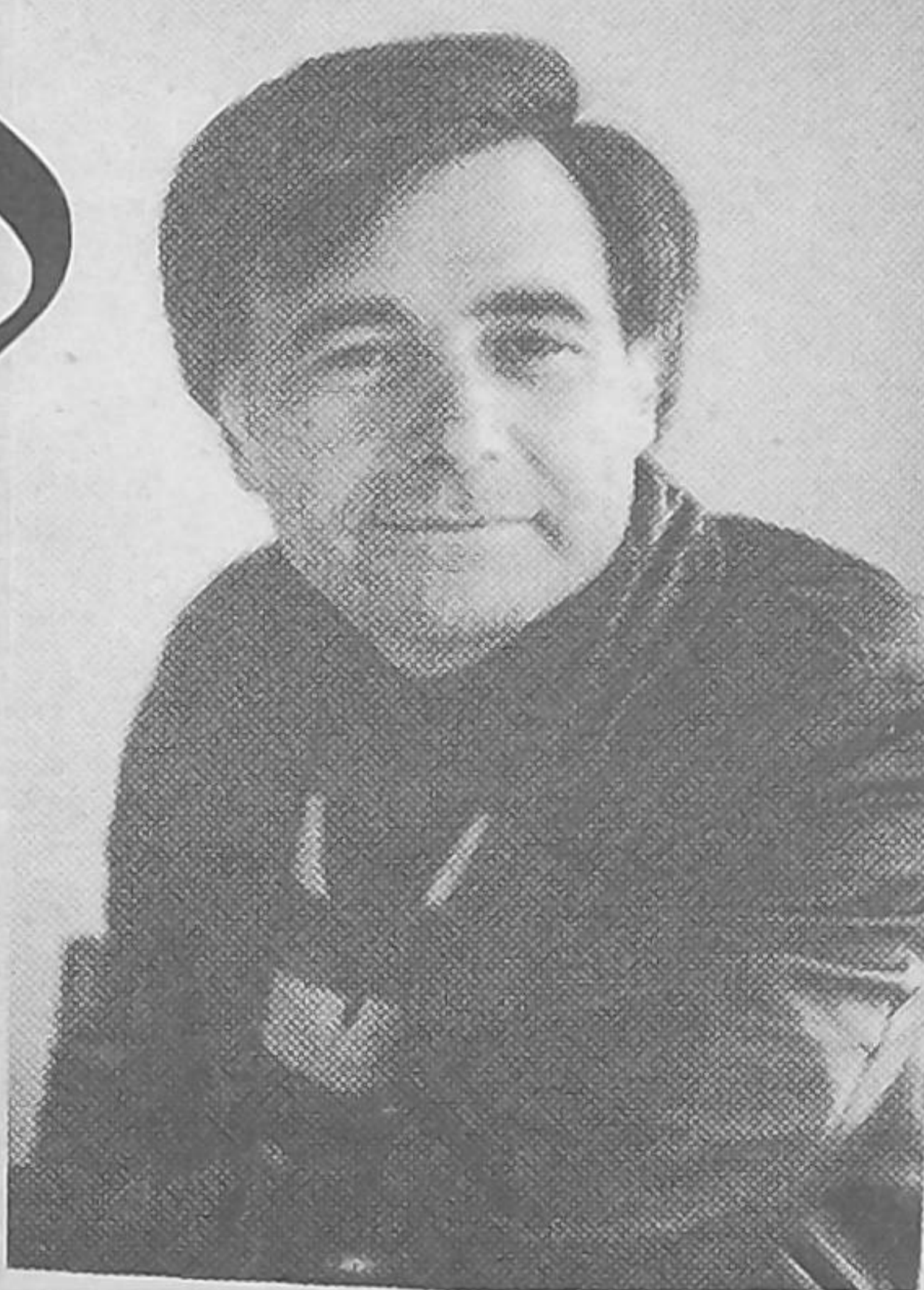
Олена Станіславівна з чоловіком і внуком.

Від редакції. Сьогодні ми починаємо друкувати книгу Андрія Топачевського «З Божого саду». Це досить незвично для газети, яка, до того ж, виходить у світ з періодичністю часопису.

Але ми йдемо на це з кількох причин. Перша з них -- наше глибоке переконання в унікальності твору Андрія Топачевського, поява якого -- подія не лише в українській літературі, а й на всьому материку європейських літератур. Друга -- ми сподіваємося, що першодрук буде помічено і на Україні, і за її межами, а відтак -- відгукнуться добродії, які захотять долучитися до сприяння її виходу в світ масовим тиражем і в належному художньому оформленні. Третє -- нині, коли так багато говориться про віднайдення витоків духовності, ми віримо, що розвідка і праця Андрія Топачевського і є шляхом, який веде до храму душі, храму природної гармонії.

Заповітне число «7». Так, лише сім головних культур плакали наші давні предки. Та цього було досить, щоб збудувати міцні держави, створити шедеври мистецтва... Коли і звідки прийшли на Землю культурні рослини, чому дерева й трави з'явилися на сторінках Святого Письма, як змінилися вони після Різдва Христового? На ці питання, пов'язані з традиціями християнства й відкриттями сучасної науки, прагне відповісти книга «З Божого саду». Виявляється, більшість згаданих у Біблії рослин зростає в Україні! Усвідомлення цього дива допомагає краще уявити прадавні події, а Святу Землю відчувати зовсім поруч.

З БОЖОГО САДУ

І ще заповітне число -- «40». Книгу складають сорок етюдів з біблійної ботаніки. За авторським задумом, цей твір сприятиме поширенню Святого писання. Старий і Новий Заповіт, окремі неканонічні тексти трактуються тут без орієнтації на певну конфесію, а з позицій всехристиянських. Спираючись на природні реалії, читач неупереджено підійде до Біблії, всупереч вихованій матеріалістичним світоглядом уяві про неї як складну для сприйняття Книгу.

Екологічні оповідання й науково-пізнавальні кінофільми Андрія Топачевського з'явилися ще на початку 70-х років. Один з ініціаторів природоохоронного руху, він -- автор книжок «Симфонія життя», «Майстерня флори», «Барви землі», «Літопис білого латаття», та кіносценаріїв, назви яких теж виразно промовляють за себе -- «Ті, що живуть поруч», «До чистої криниці», «Сторінки Червоної книги», «Чи вернеться чорний лелека», «Коріння трави», «Зоряний час Либеді», «Примирися в душі», «Гори мої високі»... Таким був шлях автора до сповідання спорідненої з сучасними екологічними поглядами ідеї Божого Ладу на Землі.

Отже, слово Андрію Топачевському.

ПЛАЄМНИЦЯ БІБЛІЙНИХ РОСЛИН

Відкрийте Книгу Буття -- в райському саду ви зустринете дерево життя і дерево пізнання. Вони створені для шостого, після Людини -- і, власне, задля неї.

Згодом різні рослини з'являються на багатьох сторінках Святого Письма, хоч і не завжди залишаються в нашій пам'яті. Так часом, захоплені важливими подіями, ми не помічаємо присутності дерев і трав, які скрізь і завжди оточують нас. Біблійні рослини заслуговують на особливо пильну увагу як ровесники прадавніх часів, свідки неповторних історичних дійнь. Вони допомагають нам усвідомити сув'язь античної доби із сучасністю, зрозуміти моральні проблеми перших християн, відчувати живий плін Історії.

Чому християнство, народившись на межі Азії, на початку Нової ери оволоділо душами мільйонів людей саме в Європі? Відповісти на це питання допоможуть біблійні рослини... У I столітті до Різдва Христового крізь усю Західну Європу від самих Піренейських гір простягається величезний масив кельтських племен, що на Сході сьгав Карпат і межували із ранніми слов'янами, а на Півдні стикалися з римлянами. Кельти, слов'яни, греки та романізовані народи жили в єдиному античному культурному просторі, що охоплював країни, які готів були прийняті християнську віру і мораль. А вже їх об'єднала індоевропейська духовна спільність із близькими звичасними і релігійними традиціями.

Наприклад, у давніх кельтів, як і праслов'ян, береза -- священне дерево. Вона була (і лишається) символом жіночності, чистоти, осяяння, тоді як дуб являв собою чоловіче начало і силу, залишену предками у спадок. Він був утіленням «світлого дерева», як центральний стовп будови, що символізувала Світ. Ці уявлення пізніше відобразились у

слов'янському фольклорі християнської доби: «На морі, на окіяні, на острові Буяні, стояв дуб дубнястий, під тим дубом криниця води холодної; зайджайте і залучайте з усіх чотирьох сторін, зі сходу на захід, і з півдня до півночі... І ми помолимося, на всі чотири сторони вклонимося, за молитвеного, з білого тла рожденного, хрещеного раба Божого Івана». Іноді розповідається, що могутній дуб росте на горах Сіянських, тобто Сіонських, за рікою Орданською (Йорданом), на острові Кіянті. Це виразно підкреслює глибокий вплив біблійної символіки на народну творчість, повагу до релігійних святих, зокрема до древнього Києва.

Гальський (кельтський) Тараніс, як володар грому, подібний до слов'янського Перуна, литовського Перкунаса і давньогрецького Зевса. Всі вони викликають в уяві могутній дуб або дубову палицю, з якої сіють блискавки. Міфологічний сюжет про боротьбу громовика з його супротивником зустрічається в багатьох європейських народів і нагадує нам найвідоміший образ вогняної колісниці пророка Іллі, чия постать у православній традиції пов'язана з дощем і родючістю, Громовими святами наприкінці липня. Пам'ятаємо також іконописний двобій Юрія-Змієборця, його перемогу над потворою, що уособлює темну силу.

Згадки в Біблії про дуби й високі тополі часто пов'язані з місцями язичницьких обрядів: «І будете ви посоромлені за ті дуби, що їх пожадали, і застидаетесь за садки, які вибрали ви. Бо станете ви, як той дуб, що листя всихає йому, і як сад, що не має води». Так промовляв пророк Ісаїя, осуджуючи гріх відступництва. Не злишувачучи самих дерев, Ісаїя півтається на язичників, які їх обрали для своїх потреб. Водночас дерева шанувалися

як свідки знаменних подій: один із дубів Мамре, під затінком якого Аврам приймав самого Господа, вважався недоторканим, тривалий час його охороняли мешканці цієї священної місцини, що належала Єрусалимській православної місії.

Отже, повага до велетнів рослинного світу притаманна біблійній і, власне, християнській традиції. У Києво-Печерській лаврі збереглася липа, яку, за переказами, посадила мати святого Феодосія, одного з засновників цього монастиря. Згадаймо й височенні, широкостовбурні ясени та каштани на подвір'ї храму святої Софії в Києві. Мабуть, є на цьому Світі місця дивовижної життєдайної енергії, і те, що дерева біля храмів сягають надзвичайної височини й ширини, підтверджує здогад про зв'язок між духовними почуттями і життєвими силами Природи.

А дивовижна спорідненість між вербою і пальмою! За традиціями античного Середземномор'я пальма вважалася деревом життя. Тому пальмовим віттям -- точніше, її широким тричастим листям, -- укривали шлях перед урочистими процесіями. Так учиняли люди і під час в'їзду Ісуса Христа в Єрусалим (від св. Івана, 12: 12-13). Відтоді цей день зветься пальмовою неділею, а в Україні -- вербною. І це не просто через відсутність пальм; так верба, наше споконвічне дерево життя, увійшло до християнської традиції... За тиждень до Великодня вербові гілочки несуть перед церковною процесією, як за життя Христа несли пальмові віття. Після цього приносять пухнасті лозини додому; на Великодень вони вже зеленіють, прикрашаючи святковий стіл.

У давніх культурних традиціях рослини часто порівнювалися з людьми. Дерева і трави, їхні плоди були символами різних чеснот і навіть взірцями для наслідування. Скажімо, етапи духовного виховання повторюють послдовність польових робіт --

сівбу, догляд за рослинами, жнива. Діяв принцип аналогії: за часів пророків усі люди були щільно пов'язані з царською рослиною, і ці порівняння були для них зрозумілі: «Чи кожного дня оре ратаї на посів, ралить землю своєю й боронить? Чи ж, як рівною зробить поверхню її, він не сіє чорнуху й не кидас кмиш, не розсіває пшеницю та просо й ячмінь на означених місцях, а жито в межах її?» (Ісаїя, 28: 24-25).

Дикі рослини у дохристиянському світі вважалися сильнішими від культурних, бо вони (дики) невиважені й ростуть без догляду. Сила лісових, болотяних, водяних зел була в пошані у язичницьких жерців, їхні назви використовувалися у ворожбі й замовляннях. Навернення ж до Єдиного Бога змінило ці погляди. Іншого, гуманного сенсу набув світ рослин в очах вірних, особливо коли замість Користи й Шкоди народилися поняття Добра і Зла.

Європейська цивілізація завдячує християнству появою цих грандіозних понять, на яких виростили сучасні культура й мистецтво, розуміння світової краси і гармонії. Утверджуючи Добро і засуджуючи Зло, Ісус уживав порівняння-метафори, зрозумілі кожному неохоти. Згадаймо хоча б притчу про кукіль, де пшениця символізує дію доброї сили, бур'ян же отруйний -- навпаки, супротивної... Коли давні предки наші розірвали сув'язь жорстоких законів язичництва, вони почали віддавати перевагу у своїй творчості добрим рослинам -- господарським і декоративним. Ось чому звернення до польових, культурних рослин у народних піснях, казках, вишіванках і малюнках є ознакою християнізації.

Усвідомивши, що вона створена за образом і подобою Божими, людина перестала ототожнювати себе з рослинним і тваринним світом. Якщо в античних міфах перетворення на рослину відбувається безболісно -- так, наприклад, німфа Дафна з легкістю стає лавровим деревом, рятуючись від лобощів Аполлона -- то у фольклорній традиції християнського часу така трансформація завжди пов'язана з темними силами і є відступництвом, отже трагедією людської особистості -- як у баладі Тараса Шевченка «Тополя», написаній на основі народної пісні.

Рослини в Біблії вже не сприймаються як захисники роду або втілення духу предків. Авторі біблійних текстів приділяють увагу рослинам залежно від практичного або естетичного значення кожної. Так, пшениця є мірилом добробу, і не випадково Повторення Закону називає її першою в переліку скарбів Землі Обіцяної. Багато разів згадується пшениця у Святому Письмі, але метафоричний вираз *відділити зерно від половини* поширився лише за часів Нового Заповіту (від св. Матвія, 3:12).

Тим часом троянда і лілея згадуються завдяки своїй красі, а стрункість і величність кедр ливанського була зразком для поетичних порівнянь. Це є доказом високої духовної культури творців Біблії, котрі цінували Красу поряд із іншими реаліями життя. Такі спостереження допомагають нам сьогодні зрозуміти духовну атмосферу доби пророків і раннього християнства. То був час великої віри в силу Слова -- віри, яка спроможна негайно втілити Слово в диво. А дивовижні ознаки, що їх являв Син Божий, були звичайними для віруючих, але вражали людей, що втратили Віру або ніколи не знали її. Переконаливими прикладами сили і впливу Слова стали притчі, які розповідав Ісус Христос, повчаючи і напучуючи народ та учнів своїх.

Зрозуміло, чому в Притчах Христових рослинам належить великий помітний місце. А вже свої настановлення Він черпав із навколишньої природи або щоденного життя людського. Минаючи з учнями виноградники, говорив про лозу винограду; біля засіяного поля мав бесіду про труди земні, а серед рибалок -- про закинуті в море сіті. Простота і природність Притч Христових, які дають щедрі поживу для роздумів, значною мірою пояснюється тим, що Він обирав

Для порівняння усіх відомих культурних рослин. Це — пшениця, виноград, смоква та багато інших у притчах про кукіль (від св. Матвія, 13:24-30, 36-43), про гірчичне зерно (від св. Марка, 4:30-32), про робітників у винограднику (від св. Матвія, 20:1-16), про фігове дерево (від св. Луки, 13:6-9), про фігове дерево (від св. Марка, 4:26-29). Особливо вражає притча про злочинних винарів, що несе глибоку науку нової, як на ті часи, християнської моралі (від св. Матвія, 21:33-46). Дослухаючись Притч Христових, відчуваємо власну присутність та біблійних часів у садках Святої Землі, при народженні пошлять Прощення і Добра, які очистили християнські душі від старозаповітних уявлень про Помсту і Користь.

Одшею з найбільших таємниць, так і не розгаданих сучасною наукою, залишається походження культурних рослин. Адаже досі не знайдено батьківщини апельсина, лимона, грейпфрута, персика, вишні, звичайного рису і багатьох інших рослин, чийми плодами харчуються мільярди людей. Звідки ж вони потрапили до нас, на Землю?

За Старим Заповітом, у раю — садку Еденському — росли різні дерева, кожне з них *приналежало на вигляд і на їжу смачне, а посеред раю — дерево життя і дерево пізнання добра і зла*. Назви інших райських дерев, крім фіги або смокви — невідомі. Можна лише уявити, що в Божому садку були всі головні культурні рослини. Деякі з них дісталися Адамові, *щоб порати землю, з якої узятий він був*. Та навщо Адамовим дітям, одягненим у шкури первісним людям, соя або лимон? Ці культурні рослини люди одержать значно пізніше, тоді, коли виникне потреба. Мабуть, тому й нема згадки про них у Святому Письмі.

Найпершою з рослин у Біблії названа фіга, чиє листя правило Адамові з Своєю за опаски; після неї згадані тернина і осот, тобто бур'яни, що заважатимуть людям здобувати свій гіркий хліб. Та нема дива, що земля й справді нерідко родить бур'яни замість хліба — це залежить від того, як її любимо та обробляємо. Дивусмося іншому: якщо походження бур'янів добре відоме, всі вони є звичайними рослинами і зустрічаються не тільки на полях, а й у дикій природі, то родовід багатьох головних культурних рослин залишається таємницею. Настирливі дослідження вчених, численні експедиції вглиб Гімалаїв, до Китаю та Індії цього питання не розв'язали. Більше того, вчені виявили, що ніде не зустрічаються в дикому стані також тверда і м'яка пшениці, європейський виноград, олива, звичайна цибуля та часник, які вирощуються тисячоліттями і згадані у Святому Письмі, як давно відомі.

Це диво помітив великий природознавець Альфред Уоллес, друг Чарлза Дарвіна. — Якщо всі ці види рослин, — запитав ученний, створили давні, неосвічені люди, то чому за всі роки існування наукової селекції хоч і введено безліч сортів, але не винайдено жодної нової рослини? Відповідно він так і не відшукав до кінця життя. І пізніше ніхто не розгадав «парадоксу Уоллеса»; були навіть спроби пояснити його втручанням у земне життя іншопланетних цивілізацій. Та чи не краще просто повірити, що плоди землі — це дар Божий, і сприймати їх із належною шанною. Адаже це не суперечить сучасним науковим уявленням про генетичні центри походження культурних рослин, ані про їхнє поширення на Землі. Побожне ставлення до зеленого світу дерев і трав, усієї різної Природи є здобутком наукового і особливо релігійного мислення, що визначає, на межі тисячоліть, екологічний світогляд усякої притомної людини, звільненої від сатанянського полону. Віра допоможе нам повернути і відновити те, що здається сьогодні назавжди втраченим — чисту землю, воду й повітря.

Відкриваючи закони всевітньої гармонії, наука приходять до розуміння Божого ладу, порядку, отже удається до Віри (відступництво Дарвіна від релігії — це спокуса людини, яка дізналася більшого, ніж може обійняти її

моральність). Але навіть наукові атеїсти прагнуть по-своєму зберегти екологічну та географічну рівновагу — лад Божий на Землі, утворюючи заповідники, вивчаючи життя рослин і тварин. Природознавство, як і біблійна література, прагне зрозуміти і пояснити Вищий Порядок світобудови, захистити заповітний малий космос людини від злочинної руйнації, що настає за безбожних часів.

Глибоко релігійна людина, Тарас Шевченко поетичним зором сягав сутності Божого ладу, бачив місце в ньому України. Захищаючи свій *тихий рай*, він гнівився на всякі втручання у злагоду Природи й Людини. Для нього Дніпро, Канівські гори з гаями, чисті ставки й потоки були тією основою, без якої життя земне втрачає сенс. Бог створив Природу і Людину в ній, отже зрозуміло, до чого призведе загибель нашого природного оточення — частка не існуватиме без цілого.

Ці думки Шевченка співзвучні сучасним екологічним поглядам, науковим

уявленням про природне докільля. Оспівуючи біблійні дерева і трави, автор «Кобзаря» підкреслено дотримується християнської традиції і навіть згадає рослини у послідовності, навіяній Святим Письмом. Хіба це не прояв Божої волі, на протипагу руйнівним силам «перетворення» природи, секуляризації та вульгарного атеїзму?

Надихаючи митців, Святе Письмо підносить їхню творчість на всевітній рівень. Нас вражають фрески Сікстинської капели та скульптура Мойсея, створені великим Мікеланджело. Враження посилюється тим, що постаті людей, які говорили з Богом, близькі й співзвучні нам своєю землею природністю... Впізнаючи знайомі Божі створіння, краще розуміємо й Святе Письмо. Тому Іван Франко у поемі «Мойсей» залучив до громади біблійних рослин, крім кедра, пальми, троянди та дуба, ще й слов'янську березу. І, нарешті, — хоч і не згаданого у Біблії, але добре відомого,

СМОКВА, ЩО БЕЗ КВІТЛУ РОДИТЬСЯ

І розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі.

Книга Буття, 3:7

І побачив Він при дорозі одне фігове дерево, і до нього прийшов, та нічого, крім листя самого, на нім не знайшов. І до нього Він каже: «Нехай плоду із тебе не буде ніколи повіки!» І фігове дерево зараз усохло.

Євангелія від св. Матвія, 21:19

Широке, візерунчасте листя смокви, або фігового дерева, дивує різноманітністю. На одній гілці воно може бути п'ятилопате, на іншій галузці того ж дерева — трилопате або навіть цільне, хоч і зубчасте по краю, іноді з півметра завбільшки. Ця найдавніша культурна рослина згадується у Біблії першою після *дерева життя та дерева пізнання добра і зла*. І була оспівана великим Гомером! У славіній «Одісеї» бачимо смokву у казковому садку Алкіноя. А щорідний батько впізнав Одиссея після повернення додому, герою довелося нагадати батькові про його подарунки — сорок смоков та інші плодів дерева, кожне з яких було назване по імені («Одісея», 7 та 24 пісні).

Так Гомер засвідчив, що у 10-12 століттях до Різдва Христового смоква була вже звичайною рослиною на теплих берегах Егейського та Іонічного морів. Понад 3 тисячі років тому її привезли до Європи з Єгипту й Аравії. Великий античний ботанік Теофраст у IV ст. до Р. Х. підтвердив, що греки дуже поважали фігові дерева, і кращим із них навіть давали власні імена... Неплідні ж рослини стародавніх садівників вилучали. Завдяки довготривалому відбору виведено багато різноманітних сортів смоков, які родять від початку літа аж до зими.

Густий затінок цього дерева, як і затінок платанів, на Сході вельми шанують; говорячи, що хтось «сидить під фіговницею», мають на увазі його душевний спокій, миролюбний стан. Побачивши Натанайла під фіговим деревом, Христос покликав його згодом до себе в науку, і той став одним із апостолів (від св. Івана, 1:47-50).

Кажемо: *неплідна смоква, неплідне фігове дерево*. Цей біблійний вираз влучний і напевно означає наслідок Божої карі. Адаже невибаглива смоква родить щороку; її соковиті, схожі на груші плоди виростають у пазухах листків без будь-якої ознаки квіткування. Цей феномен дивував людей, аж поки ботаніки не знайшли йому пояснення. Справа у тому, що запилення й утворення насіння в смокви відбувається приховано, а сам плід може вирости й без цього. Отже, могло бути неплідним лише нікчемне фігове дерево, яке не виконувало свого призначення.

Цим воно розгнівало Господа, внаслідок чого й усохло. Христос учинив, як добрий садівник, і водночас відкрив своїм учням моральну істину: нема нічого неможливого для того, хто щиро вірує.

У текстах Біблії смоква часто стоїть поруч із виноградом, бо обидві ці рослини входили до «великої сімки», яка символізує добробут, розквіт і мир. Тому знищення фігових дерев було одним із найбільших Божих покарань: *«Зберу їх доценту, говорить Господь: не буде ягід у них на винограді, і не буде на фіговім дереві фіг, а їхнє листя пов'яне»* (Єремія, 8:13). Вражає те, що плоди смокви сусідують саме з сушеним виноградом, або родзинками, у сповіді про щасливе минуле з поеми Тараса Шевченка «Великий льох»:

*А гетьманша було виїде
Та й кликне в будинок,
Он де клуна. А там мені
І фіг, і родзинок --
Всього мені понадає
І на руках носить...*

Отже смоква, власне її плоди — фіги — були добре відомі в Україні XVII століття. Низки сушених фіг, як товар, що може довго зберігатися, південні купці перевозили на далекі відстані. І ще давніші наші предки, безперечно, куштували цих солодких заморських фруктів, які з'являлися на середньовічних ринках Києва, Переяслава, Галича і Луцька. Та лише минулого століття, коли були виведені стійкі до холоду сорти, смокви потрапили до садків українського Півдня, насамперед Криму.

З фіг виходять не лише сушня, а й смачне варення, і навіть вино. Вони багаті на мікроелементи, вітаміни С, В1А, мають цілощі властивості. Це теж відображено у Біблії: пророк Ісаї наказав прикласти пов'язку з фіг до болочого нариву — івилкував царя Єзекію... А нині одержуємо сенсаційні повідомлення про ефективну протиупусливну дію найдавніших біблійних фруктів — звичайних фіг.

Якщо вам пощастить потрапити весною на теплі береги Криму або Кавказу, не забудьте привезти звідти молоді гілочки смокви. Посадіть її до простого хатнього горщика з доброю землею і щодня поливайте. Гілка неодмінно пустить коріння й за пару літ виросте у чудове деревце на вашому підвіконні. А біля кожного листка, без ніякого квіту, з'являтимуться оті загадкові зеленкуваті фіги. Якщо першого літа плодів не буде, все одно можете почуватися Адамом або Своєю в Еденському садку — адже фігових листків у вас буде доволі!

(Далі буде)

А. Т.

Яких би ярликів не чіпляли на письменників, а великою мірою саме завдяки нам після розвалу Союзу не сталося того, що зараз відбувається на Балканах. У наших творах часом можна було знайти і служіння і «лизання», але чого в них не було, то це пропаганди людинонависництва, насильства, бруду. Натомість декларувалися гуманізм, справедливість, а де вдавалося – то й національний патріотизм. Оскільки літературні кордони були не такі вже й відкриті, то читали здебільшого нас. Отож ми впливали на свідомість і підсвідомість. Той, хто впровадив такі правила гри, мабуть, і не сподівався, що наші проповіді гуманізму і справедливості перейдуть з побутового рівня на стосунки між народами і зрештою перекинуться на несправедливість вищого порядку, коли під ширмою «ковбасної» рівності планомірно винищувалися етнічні культури великих і малих народів. І ось, коли вже всім стало ясно, що нищення національної культури неминуче веде до зникнення з історичної арени й самого етносу, «процес шшов». Кожен прагнув мати у своїй хаті свої ікони, співати своїх пісень.

Натхненні ідеєю незалежності інтелектуали виступали під національними прапорами на мітингах і в пресі. Тим часом номенклатура з молодих ходила з течками при боці в різні державні інстанції реєструвати нові банківські та комерційні утворення. «Той не комуніст, який не прагне стати капіталістом» – стало їхнім гаслом. Вони легко пересіли з владних крісел скомпрометованої системи на мішки з грошима і заходились приватизувати (прихоплювати) все і вся, те, що потом, кров'ю і стражданнями створювалося трьома поколіннями наших людей. Оскільки стереотип культурної людини для них укладався в поняття не гнути матючка, а за столом рибу, птицю й молодичку брати руками, то опинившись при грошах (народних грошах), вони заходились порядкувати згідно зі своїм – комсомольським розумінням культурних цінностей. А саме: асигнувати українофобські, в кращому разі космополітичні, часописи, радіо-й телеканали, де свою думку може висловити всяк, хто забажає, крім патріота. Їхні канали вихлопують в ефір кров, насильство, ну, звісно, і порно, те, на чому вони найбільше тямлять. Недурно літні комуністи колись казали поблажливо про свою комсомольську зміну: «Вони все роблять, як діти, тільки з жінками

АЛЬТЕРНАТИВНА

КУЛЬТУРА

Колись звичайні гуси врятували Рим...

злягаються, як дорослі».

Вони розумні, достатньо освічені, здебільшого мають хист до менеджерської роботи; в своєму оточенні у них, напевне, є і кодекс честі. Але мало хто з них подолав у собі стереотип райкомівського працівника, оту псевдосвідомість, яку було відштамповано імперською ідеологією і в готовому вигляді вкладає в їхні юнацькі душі. Основа тієї псевдосвідомості така: все, що є національною ознакою українця (узбека, єврея, білоруса...) погано, а все, що такої ознаки не має – добре. Ну, а така психологія диктує і відповідне ставлення до мистецтва, літератури, освіти, мови корінного народу. Авторів цих рядків невідомий жоден приватний теле-й радіоканал, жодна газета чи журнал, спонсоровані колишніми ідейними нахненниками, а теперішніми фінансовими тузами, які б виходили українською мовою. А їх стає дедалі більше. Не всі вони тільки

космополітичні; є поміж них і відверто ворожі не лише державній незалежності, а й українцеві, як такому. Це на їхніх шпальтах виступають різного роду «Союзи советских офицеров» і т. п. Один представник такого «союзу» сказав якось з гордістю: «Я – російський офіцер! І приймаю присягу на верність Росії». На що я йому відповів: «Ви – радянський офіцер. А справжніх російських вистріляли в сімнадцятому, на вірність кого ви присягали. «Офіцера да голубчика приколошили вчера в губчека».

Це – п'ята колона. Вона – небезпечна, але її, принаймні, можна розпізнати. Гірше, коли українець створює поживне середовище для її проростання.

Кажуть, розумний вчиться на чужих помилках, нерозумний – на своїх власних. А як назвати людину, котра не може дістати уроку з трагічних помилок свого народу? Адже голодомор на Україні 33-го, депортацію кримських

татар у 45-му влаштували не для національно свідомих, а для всіх. Так само й чеченців після війни вивезли всіх, без винятку – від Героя Радянського Союзу до прибіральниці.

Всі жажіття імперської (не має значення – царської чи радянської) доби починалися з нищення національної культури та її носіїв. Це і 500 українських діячів, яких у 30-ті затопили в Білому морі, і процеси над інтелігенцією, і психушки. Чому так жорстоко розправлялися поневолені з провідниками національної культури? Та тому, що з усіх кордонів, які має народ, культурний кордон найнадійніший, найдовговічніший; він-бо проходить через душу кожного. Якщо державний кордон перетне чуже військо, то при міцному культурно-духовному кордоні воно довго не затримається. Спеці з жандармського управління, Священного Синоду й Політбюро це добре знали, і починали

черговий наступ на народ із заборони його мови, філософії, мистецтва, релігії і навіть назви самого народу.

Шовінізм не спромігся підмінити грузина в грузинів, узбека в узбекові, литовця в литовцеві, як не намагався. А от українця в українцеві таки підминив, нарікши його малоросом. Дивовижний шулерський кульбіт: спершу московит привласнює назву чужого народу і стає русом, а тоді народ той називає малоросом, а себе – великоросом. А щоб було важче розплатити крутість, забороняє вивчення історії України. Виростають цілі покоління не прив'язаних до минулого, до свого роду людей. Людей-кураїн, які котяться куди вітер подме. Ну, а вітри в імперії, де всі ковбасорівні, вміли створювати: це і нові землі на Далекому Сході, і Цзіліна, і БАМ, і Тюмень... А тим часом звільнену екологічну нішу заповнює нахрапистий, з авантюричним складом характеру і непомірними амбіціями старший брат. Посада секретаря Обкому з ідеології стає його національною посадою. Він і тепер, як і колись, пильно стежить, аби кордон, який проходить в душі кожного етнічного українця, залишався невизначеним і розмитим (справді-бо, хто я: українець, малорос, руський чи хохол? Ажге «Історію України Руси» М. Грушевського мало хто читав). Ця п'ята, створена з них самих і ними, колона фінансує: альтернативні часописи, до яких пишуть альтернативні журналісти; вибори альтернативних незалежності депутатів, а ті в свою чергу видають закони, знову ж таки альтернативні не тільки державності, а й здоровому глуздові; всякі концертні групи з-за східного кордону; ешелони книг і часописів звітти ж. Тобто відбувається тотальне руйнування найміцнішого культурно-етнічного кордону. Натомість п'ята колона блокує будівництво нафтового терміналу, аби не допустити в Україну альтернативного російському джерела енергії, становлення целюлозно-паперової промисловості.

Тільки руйнівні імпульси вже надходять не з суворо законспірованих кабінетів царського чи більшовицького режимів, а з демократичної, нарешті незалежної Росії. Ні, відкрито не руйнуються здобутки української культури. Їм просто знаходять альтернативу. З одного

боку на ринок «стихійно» вихлопують безліч видань світової літератури, що їх імперська ідеологія і на поріг не впускала протягом семидесятиліття. А вже з ними (чи під їх виглядом) – напівкультуру, некультуру і антикультуру літературного та видовищного плану. І все те надходить звітти, де цілолознова паперова промисловість та поліграфія на значно вищому рівні. Книга, видана з того ж самого паперу там, коштує в кілька разів дешевше, ніж на Україні. Ціна-бо на папір при перетині українського кордону незрівняно зростає. Мало того стереотип меншовартості української літератури, який століттями створювався імперською ідеологією, та ще ж треба долати отаку конкуренцію. На нас не тільки наживаються – нам гонять «наркотики», які руйнують підсвідомість і підмінюють у нас систему світосприйняття образів і понять, на яких тримається етнос. Іншими словами – руйнують духовний кордон нації. Практика показала, що така війна значно ефективніша, ніж військові дії. Приклади: Білорусія, і відповідно, Чечня.

Хіба цього не бачать, не розуміють ті, кого покликано стояти на сторожі безпеки – депутати, міністри, відповідні служби? Але ж усе так ясно: створення альтернативної культури ділить українців на два табори, поляризує народ, а при критичній поляризації виникають громадянські війни. І в них перемагає спочатку той, хто має підтримку зовні. Та зрештою і йому уготована доля проросійських кримських татар, чеченців, західно-українських комуністів і т. п. – в кращому випадку депортація, в гіршому – фізичне винищення. Прислухайтесь-но до гасел теперішніх російських політиків.

Доки держава не визнає культуру корінного народу основним, ґрунтовним пріоритетом, від якого залежить її ж державний суверенітет, доти над Україною висітиме дамоклов меч білорусизації, який зрештою призведе до чеченського варіанту.

Ну, а тим, у кого руки не доходять до впровадження целюлозно-паперових технологій, до видання законів і указів, які захищали б українську книгу, культуру, може статися, доведеться займатися паперовою проблемою, але вже на асоповал в Сибіру. Ажге при втраті незалежності розправляться в першу чергу з чільними людьми держави.

Віктор САВЧЕНКО,
м. Січеслав

«Слово Просвіти»
Засновник - Всеукраїнське
Товариство «Просвіта»
імені Тараса Шевченка
Регістраційне свідоцтво № 1007
від 16.03.1993 р.
Відповідальний редактор
ЛЮБОВ ГОЛОТА

Шеф-редактор Павло Мовчан
Редколегія: Юрій Бадзьо, Ярема Голян,
Анатолій Журавський,
Анатолій Погрібний,
Олександр Пономарів, Іван Ющук

Адреса "Слова Просвіти" - 252001, Київ-1,
Завулок Музейний, 8, Всеукраїнське Товариство
«Просвіта» імені Тараса Шевченка, тел. 228-01-30
Індекс 30617
Зам. № 0315333 Наклад 5000
Виготовлено з готових фотоформ на комбінаті «Преса України»